

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA**

“MÜTAREKE DÖNEMİ VE İSTANBUL’DAN SAMSUN’A UZANAN YOLDA MUSTAFA KEMAL”

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları

**ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2011**

ISBN: 978-975-409-617-0

NSN: 7610270542724

YAYIN KURULU BAŞKANI

Hv.Korg.Nejat BİLGİN

YAYIN KURULU

Dr.Kur.Alb.Sertif DEMİR

Dr.Hv.Öğ.Alb.F. Rezzan ÜNALP

Tar.Uzm.Ahmet ÇALIŐKAN

DÜZELTİ / SAYFA DÜZENİ

Red.Uzm.Ceyda YILDIRIM

KAPAK

Ceyhan YALÇIN

SUNUŞ

Türk ulusu olarak “var” olmamızdaki önemiyle tarihimizin ebedî faslı içinde yer alan 19 Mayıs, her yıl tüm yurtta çeşitli etkinlik ve törenlerle kutlanmaktadır. ATATÜRK’ün Türk ulusunun bağımsızlık mücadelesine başlangıç kabul edilen 19 Mayıs tarihini kendisi için doğum günü olarak seçmiş olmasının anlamı, bir ulusun yeniden doğuşu ile kendi doğuşunu bağdaştırması ve kendi varlığı ile ulusun varlığını simgesel olarak birleştirmiş olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca bu seçim, onun “Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir.” sözüne tüm hayatı boyunca bağlı kalmış olmaktan duyduğu şeref ve mutluluğunun da bir yansımasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu ve Türk ordusunun Ebedî Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK’ün doğumunun 130’uncu yıl dönümü dolayısıyla 19 Mayıs 2011 tarihinde Kara Harp Okulunda icra edilen “Mütareke Dönemi ve İstanbul’dan Samsun’a Uzanan Yolda Mustafa Kemal” konulu panelde; Türk Kurtuluş Savaşı’nın uygulama safhasına geçişine esas teşkil eden kritik bir dönemin -Mütareke Döneminin- olayları tüm ayrıntılarıyla anlatılmış ve konuların tarih disiplini içinde yeri ve kıymeti değerlendirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın niçin ve hangi şartlarda Anadolu’ya geçtiği sorusunun cevapları, panele katılan değerli akademisyenler ve yazarlar tarafından o günlerin tarihî hadiseleri içinde “tarihî gerçeklik” çerçevesinde aranmıştır.

Panel Başkanı Prof.Dr.İlber ORTAYLI’nın değerlendirme konuşmasında da belirttiği gibi Türk Kurtuluş Savaşı; olağanüstü şartlarda, destansı, aynı zamanda büyük bir adalet ve hukukla gerçekleşmiştir. Bu mücadelenin 19 Mayıs öncesinde yaşanan ve yeterince bilinmeyen ilk altı ayının anlatıldığı panelin Kara Harp Okulu öğrencileri tarafından izlenmiş olması, paneli daha da anlamlı ve önemli kılmıştır.

ATATÜRK adına 19 Mayıs 2011 tarihinde icra edilen “Mütareke Dönemi ve İstanbul’dan Samsun’a Uzanan Yolda Mustafa Kemal” konulu panelde sunulan bildiri metinlerinden oluşan bu eserin büyük bir merakla okunulacağına inanıyor, yayımlamaktan kıvanç ve mutluluk duyuyoruz.

19 Mayısın coşku ve heyecanını nice bayramlarda ve gelecek yıllarda icra edilecek etkinliklerde paylaşabilmek dileğiyle, bir kez daha Türk ordusunun Ebedî Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK ve tüm silah arkadaşlarının aziz hatırası önünde saygıyla eğiliyoruz.

Nejat BİLGİN
Hava Korgeneral
ATASE Bşk.Vek.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

İÇİNDEKİLER..... III

**Mütareke Dönemi Ve İstanbul'dan Samsun'a Uzanan Yolda
Mustafa Kemal**

Dr.Hv.Öğ.Alb.F. Rezzan ÜNALP..... 1

Mütareke Dönemi Koşulları

Turgut ÖZAKMAN..... 5

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Faaliyetleri

Dr.Alev COŞKUN..... 19

Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Götüren Etkenler

13 Kasım 1918 - 19 Mayıs 1919

Prof.Dr.Ergün AYBARS..... 37

**Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan Hareketi ve Samsun'a
Çıkışı**

Prof.Dr.Temuçin Faik ERTAN..... 47

FOTOĞRAFLAR..... 73

MÜTAREKE DÖNEMİ VE İSTANBUL'DAN SAMSUN'A UZANAN YOLDA MUSTAFA KEMAL

Dr.Hv.Öğ.Alb.F. Rezzan ÜNALP*

Cumhuriyet'imizin kurucusu ve Türk ordusunun Ebedî Başkomutanı Mustafa Kemal ATATÜRK'ün kutlamak için doğum gününü soranlara *"İtiraf ederim ki ben de bilmiyorum, ancak eğer lütfedip bir gün yazmak istiyorsanız 19 Mayıs yazınız."* dediğine Ali Fuat CEBESoy anılarında yer vermiştir.¹

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde 19 Mayıs 1919'ta başlayan ve 30 Ağustos 1922'de zaferle sonuçlandırılan Türk Kurtuluş Savaşı; dünyadaki en meşru, en ahlaklı, en haklı, en kutsal savaşılarından biridir. Bu savaş, sömürgecilğe karşı kazanılmış ilk ulusal mücadele olarak tarihe geçmiştir.²

Mustafa Kemal; Türk ulusu için yaklaşan tehlikeyi işgalin çok öncesinde görmüş, ilk direniş ve tepkilerini o zaman ortaya koymuştur. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının henüz ilk haftası içerisinde İskenderun'a çıkacak İngiliz askerleri için *"Ateş açarım."* diyen komutan³, İngilizlerin telkini ile bu tip bir hareketi uygulamaması yolunda bir karar alınması hâlinde *"kendisinin buna uymaya yaratılışının uygun olmadığını"* 6 Kasım 1918 tarihli telgrafıyla Adana'dan İstanbul'a bildirmiş ve ardından *"memleketin kurtuluşu hususunda üzerine düşen vazifenin tatbikinin kesinlikle açık ve sabit kalacağını"* söyleyerek mücadelenin ilk ışığını aslında o zaman yakmıştır.⁴

* Gnkur.ATASE Bşk.lığı Askerî Tarih Şube Müdürü ve TATK Gensek.

¹ Ali Fuat Cebesoy; Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 12. Atatürk'ün sağlığında Atatürk'ün doğum gününü kutlamak için İngiltere Kralı VIII. Edward tarafından tebrik telgrafi çekileceğini bildiren ve bu nedenle tarihin bildirilmesini isteyen İngiltere Büyükelçiliğine gönderilmek üzere Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinden Umumi Katip Hasan Rıza Soyak imzasıyla Dışişleri Bakanlığına yazılmış olan resmî belge de doğum günü tarihinin 19 Mayıs 1881 olduğu bildirilmiştir. bk. Bilal N. Şimşir; Atatürk Dönemi -İncelemeler-, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 21-22.

² Turgut Özakman; Şu Çılgın Türkler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s. 688.

³ Nejat Göyünç; "Millî Mücadele'de Sivil ve Askerî İdare İlişkileri", İkinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 217.

⁴ Yusuf Hikmet Bayur; Atatürk Hayatı ve Eserleri - Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 184. Mustafa Kemal'in "İngilizlerin içfâlkâr muamele, teklif ve hareketlerini İngilizlerden ziyade muhik ve nazik gösterecek ve buna mukabil cemile ibrazını mutazammın olacak evamiri hüsn-ü tatbike yaradılışım müsait olmadığından ve başkumandanlık erkân-ı harbiye riyaset-i celilesinin içtihadına tatbik-i hareket etmediğim takdirde bir çok ithamat altında kalmaklığım tabii bulunduğundan kumandayı hemen teslim etmek üzere yerime tâyin buyuracağınız zatın sürat-i emr-ü tebliğini hassaten istirham ederim."

Mustafa Kemal Paşa, yaverleri (Salih BOZOK, Şükrü TEZER ve Cevat Abbas GÜNER) ile birlikte, Adana - 1918.

Tarihî bir tesadüfle İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan savaş gemilerinden oluşan Birleşik Donanmanın İstanbul'a geldiği 13 Kasım 1918 günü; Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'a gelmiştir.⁵

diye biten telgrafına karşılık aynı gün İstanbul'dan Ahmet İzzet Paşa tarafından Mustafa Kemal'in istifa etmesini isteyen telgraf çekilmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa da 7 Kasım'da şu karşılığı vermiş ve İskenderun'a girmek isteyecek İngiliz birliklerine ateş edilmesi yolundaki buyruğunu anlatmıştır. "İngilizlerin muhtelif bahanelerle İskenderun'a asker çıkararak VII'nci Ordu kıtaatını müşkül vaziyete sokmak istediklerini anlıyorum. Buna meydan vermemek için III'ncü Kolordu İskenderun'a kuvvet ihracını icap ederse ateşle men eleyecektir. Cephedeki harekât ve münasebatın taraf-ı âciziden ifasında izhar buyurulan emniyetin samimiyetine şüphe etmem ve bu samimiyet ve teveccühe itimadımın derecesi memleketin tahlisi husunda uhde-i âcizaname muhavvel vezaifin tatbiki fiiliyatında subut bulacaktır." bk. age.; s. 184-185.

⁵ E.Semih Yalçın - Salim Koca; Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçiş, Berikan Yayınevi, Ankara, 2005, s. 91.

Mustafa Kemal, üç yıl önce Çanakkale'yi savaşıarak geçemeyen donanmanın Haydarpaşa önünden geçişini kendisini karşılamaya gelen arkadaşı Dr.Rasim Ferit (TALAY) ile birlikte sessizce izlemiş; bu sessizliği bozan ve üzüntüyü kurtuluş ümidine dönüştüren söz, *"Geldikleri gibi giderler."* olmuştur.⁶

Gazeteci Ruşen Eşref, 1915 Nisanının sonlarında Rumeli Hisarı'ndaki Aşıyan'da hasta yatmakta olan hocası Tevfik Fikret'i ziyaret ettiği zaman, bir genç subaydan miralaydan söz edildiğini ondan duymuştur. Şair, Ruşen Eşref'e bir genç miralayın kendi teşebbüsü ile öne atılarak mutlak bir tehlikeyi durdurup önlemiş olduğunu söylemiştir.

Kimdi bu genç miralay? Şair Fikret onun adını söylememiştii, belki de bilmiyordu. Ruşen Eşref, tanımadığı bu subayın adını, Arıburnu'ndan gelen ve tümen komutanlarından müdafaanın başı diye övgüyle bahseden yaralılarından duymuştur. Çanakkale Muharebeleri'nden yaklaşık üç yıl sonra, mütareke döneminin İstanbul'unda Ruşen Eşref'in Mustafa Kemal Paşa'yı gördüğünde kendisinde yarattığı etkiyi, onun kaleminden aktaralım:

"O umumi harp içinde, bir öğle vakti, Galatasaray Lisesindeki dersime gidiyordum. Tokatlıyan'ın (Konak Otel) köşesinde, yaya kaldırımın ucunda bir subay gördüm. Giyinişi, duruşu öyle göz alıcı bir müstesnalıkta idi ki... Bulunduğum yerde kaldım. Ona baktığımı belli etmemeye çalıştım. Ona baktığımı belli etmemek için Yüzbin Gömlek Mağazasının camekânını seyrediyormuşum gibi yaptım. Koyu kestane rengindeki astragan kalpağı, koyu kumral çatık kaşlarına doğru inik; keskin mavi gözlü, sert fakat sevimli yüzlü sarışın bir genç general... Zarif endamı, bir ucu omzuna atılmış geniş bir gümüşî pelerini içinde... Güneşten parıldayan rügan potinlerine doğru yere bakıyor. Belli ki birini veya bir şeyi bekliyor..."

Başka bir iklimden tesiri veren bu generale bizim üniformamız ne kadar yaraşmıştı. Güvenli bir vekar içindeki bu enerjik insanla bu üniforma, öyle birbirini tamamlar bir uygunlukta idi ki bir mesleğin bütün asaletini sezdirenen bu canlı ahengi görmekten zevk alıyordum.

Üstünlüğünü kaç asır, kaç millete duyurmuş milletimizin ordusundaki subaya yaraşacak giyim ve duruşun bu generaldeki gibi olmasını içimden diliyordum. Ben bu düşünceler içindeyken o, emir verir kalın bir sesle;

⁶ Alev Coşkun; Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay İşgal, Hüzün, Hazırlık, Cumhuriyet Kitapları, 12. Baskı, İstanbul, Ocak 2009, s. 39. Turgut Güler; Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Güler, Güler Yayınları, İstanbul, Ocak 2007, s. 97.

- ‘Haydi Cevat Bey! Daha olmadı mı?’ diye tertemiz bir Türkçe söylemesin mi? Beklemekten titizlendiği donuk sesinin edasından anlaşıyordu.

Yan sokağın içinden pırıl pırıl rugan çizmeli, boz ipek kordonlu tıknazca bir subay, -belli ki yaveri- telaşlanır bir sesle ve Rumeli şivesiyle;

- ‘Şimdi Paşam, geliyor.’ diyerek ona doğru ilerledi...

Sıra ile dizili, güzel atlı şık faytonlardan biri de caddeye doğru çıkmaya başlıyordu.

Bu general Türk mü imiş! Ne kadar sevindim!

Ona daha içten bir ilgi ile bakmaya başladım. Bu general o zaman ki hâlde tezat teşkil edecek bir yenilmezlikte duruyordu... Ordumuzun hayallere sığmaz güzellikteki destani başarılarla Orta Avrupa’nın boz gökleri altında, İstanbul güneşi gibi parlak Türk zaferlerinin ışığını dolaştırdığı fütuhat devirlerine, şaşaalı giyimleri göz kamaştırmış efsanevi serdarları hatırlatıyordu. O serdarların giyimlerindeki kuşamlarındaki parıltı saçlarında, uzak ve imkânsız şeyleri düşünüyormuş tesirini veren hem dalgın hem titiz bakışlarla uyanık mavi gözlerinde idi.

Kimdi? Bilmiyordum. Duruşunun zihnimde uyandırdığı böyle birtakım tarih ve fetih düşünceleri ile yoluma gittim. O hâlâ orada, bir anıt gibi manalandırdığı o sokağın başında kanatları kapanmış bir kartal gibi duruyordu.”⁷

İşte bu karşılaşmadan birkaç hafta sonra Ruşen Eşref, Dr.Rasim Ferit’in evindeki bir davete katıldığında “başka bir iklimden tesirini veren general” dediği Mustafa Kemal Paşa’yı tekrar görmüştür. Adını öğrendiği zaman şaşkınlıktan kendini alamayan Ruşen Eşref, ev sahibinin aracılığı ile aldığı randevuyla Mustafa Kemal’i geniş kitlelere tanıtan o ünlü tarihî “mülakatını” yapmak fırsatını bulmuştur.

⁷ Ruşen Eşref Ünaydın; “Mustafa Kemal Paşa’yı Nasıl Tanıdım”, Türk Dili, S 383, Yıl: 1983, s. 411-421.

MÜTAREKE DÖNEMİ KOŞULLARI

Turgut ÖZAKMAN

13 Kasım 1918'e Kadarki Dönem

Bugün ATATÜRK'ün 130'uncu doğum günüdür. Bu mutlu günü, bütün yüreğimle kutluyorum.

Osmanlı Devleti 1914 yılı Ekim ayının sonunda, Enver Paşa'nın hesapsız bir emri ile kendini büyük savaşın içinde ve Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın yanında bulur. Bu gruba sonra Bulgaristan da katılacaktır. İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener bir açıklama yapar: "Türkiye'yi yok edinceye kadar savaşaacağız!"

Çünkü İngiltere'nin egemenliği altında, bir Türk zaferinin cesaretlendirmesinden korkulan 300 milyondan çok Müslüman bulunuyordu. İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nu hızla yenerek Müslümanların bağımsızlık heveslerini bastırmalıydı.

Savaş sırasında emperyalistler, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılıp parçalanmasını, 6 gizli anlaşma ile karara bağlayacaklardır.

İyi donatılmamış Osmanlı orduları; Doğu Anadolu'da, Irak'ta, Süveyş boyunda, Çanakkale'de, Galiçya'da ölümle sarmaş dolaş oldular. Halife-Padişah, dünyadaki bütün Müslümanları düşmanlara karşı cihada davet etti fakat bir etkisi olmadı.

1917 yılında Çarlığı deviren Bolşevikler, kendi iç kavgalarını sonuçlandırmak için Aralık 1917'de savaştan çekildiler.

Savaş kıyasıya devam etti ve dört yıl sürdü.

Birinci Dünya Savaşı'nın son aşamasına geldik.

Irak'ta, Filistin'de İngilizlerle, Yemen'de Yemenlilerle, Hicaz'da Emir Hüseyin'in askerleri ile savaşıyoruz.¹ Ruslar savaştan çekildiği için Doğu Cephesi'nde savaş sona ermiş. Türk birlikleri önleri açıldığı için daha doğuya doğru ilerliyorlar.

Savaşın dördüncü yılı...

Devletin nefesi tükenmek üzere. Savaşa yeterli hazırlık yapılmadan erken girilmiş olmanın acı sonuçları, her alanda yaşanmaya başlamıştır.

¹ Emir Hüseyin'in oğlu Faysal Araplara şu bildiriye yayımlar: "Uyanınız! El ele vererek Osmanlı saltanatını yıkma zamanı geldi." bk. Fahri Belen; 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 330.

Filistin Cephesi'nde Ordu Komutanı olan Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi'nden bir yıl önce, 20 Eylül 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya bir uyarı raporu yollar. Rapor; o tarihteki sosyal, ekonomik ve idari sorunları açıklayan ve çeşitli tavsiyeler içeren çok önemli bir belgedir. Mustafa Kemal Paşa genel durumu 'bataklık' olarak niteliyor. Tutulması gerekli askeri siyaset için şöyle yazıyor:

"Kurtuluş ve hayat imkânı kesinlikle mevcut olup ancak doğru önlemleri almak ve durumu hayalsiz ve yaldızsız, olduğu gibi görmek gerekir. (...) Askerî siyasetimiz, bir savunma siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi, son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır. Bu siyaset, memleketimiz sınırları dışında bir tek Türk askeri kalmasına katlanamaz."²

Mustafa Kemal bu raporu, Sadrazam Talat Paşa'ya da yollamıştır.

Birkaç gün sonra bir rapor daha yazıp yollar. İkisi de dikkate alınmaz.

Bir kolordu Galiçya'ya, bir kolordu Bulgaristan'a, bir kolordu da Makedonya'ya yollanmış; Türk birlikleri sebil edilmişti.³ Son olarak Irak ve Filistin Cephelerinde durum kritik iken Doğu Cephesi takviye edilecek; birlikler Dağıstan'a, Azerbaycan'a, İran Azerbaycanı'na doğru ilerletilecektir.

İstanbul genel olarak savunma siyasetini uygulamanın hayati bir gereklilik, bir varlık sorunu olduğunu kavrayamamıştır. ATATÜRK, tepki olarak Ordu Komutanlığından ayrılır.

1918 yılının sonuna doğru, savaşın son döneminde ülkenin ve orduların durumu daha da ağırlaşmıştır. 6'ncı Ordu Komutanı Halil Kut Paşa'nın Yaveri Yzb.Selahattin Yurtoğlu anılarında şöyle yazıyor:

"Harbin sonralarına doğru Mehmetçikleri yaşla değil, kiloyla askere alıyorlardı. Kırk beş kilo gelen askerdi."⁴

Durum bu.

Birliklerimize gelince...

Çeşitli cephelerde toplam 9 ordumuz buluyor.

Bu kâğıt üzerinde ciddi bir kuvvet. Ama gerçek çok farklı. Genel olarak ordular artık ordu gücünde değil.

² Hikmet Bayur; Atatürk Hayatı ve Eseri, Ankara, 1971, s. 125.

³ Belen; s. 290.

⁴ İlhan Selçuk; Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, C 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 10.

En kritik cephe olan Filistin Cephesi'nde bulunan Yıldırım Ordular Grubunun durumuna biraz daha yakından bakalım. General Allenby komutasında kesin bir taarruza hazırlandığı anlaşılan İngiliz ordusunun karşısındaki bu grupta üç ordu bulunuyor:

- Sağda, Akdeniz tarafında 8'inci Ordu,
 - Ortada ATATÜRK'ün komutanı olduğu 7'nci Ordu,
 - Solda, Şeria Nehri'nin doğusunda Hicaz'a kadar 4'üncü Ordu.
- Bir de Asya Kolu adını taşıyan bir Alman birliği var.

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı General Liman von Sanders'tir. Grup İstanbul'a kadar demir yolu ile bağlı. İkmal bakımından en imkânlı durumda görünüyor. Oysa gerçek çok farklı.

Yıldırım Ordular Grubunun Eylül 1918'deki gerçek durumunu Komutanı General Liman von Sanders'ten dinleyelim:

"Yıpranan tümenlerin geriye alınması ya da değiştirilmesi, ihtiyat kuvvet bulunmadığı için mümkün değildi. Topçu cephanesi de o kadar az geliyordu ki bataryalarda hiçbir zaman gereken sayıda cephane bulunmuyordu. Türk askerleri ölü İngiliz askerlerinin ayaklarındaki çizme ya da postalları gıpta ile seyrediyorlardı. Kendi ayaklarında yırtık çarıklar vardı hatta çok defa bu bile yoktu. Ayaklarını paçavralarla sarıp savaşıyorlardı. Subayların çoğu bile düzgün bir ayakkabıdan yoksundu. Keşif kolları, görevden her defasında kan içinde kalmış ayaklarla dönüyorlardı.

Sıtma ve dizanteri bu sıcak yaz mevsiminde pek çok kurban verilmesine sebep oldu.

Yazlık elbisesi olmayan, ancak kalın yün kumaş giyen -bunlara paçavra demek daha yerindedir- ve dörtte üçünden fazlasının artık iç çamaşırı da kalmayan Türk erlerinin doğrudan tenlerine giydikleri bu kalın kumaş altında ve 55-65 derece sıcaklıkta, ne kadar zahmet çektikleri açıktır.

(...) Süvarilerin atları da acınacak durumda idi.

Enver Paşa, 11 Eylül tarihli telgrafında her türlü yardımın yapılacağını yine vaat etti. Ama vaatlerin biri olsun yerine getirilmedi. Altı aydan beri yeni gelmiş hiçbir tümen yoktu."⁵

⁵ Liman von Sanders; Türkiye'de Beş Sene, çev.M. Şevki Yazman, Burçak Yayınları, İstanbul, 1968, s. 283, 294, 295, 303, 306-309, 312.

Liman Paşa ordularının durumunu böyle anlatıyor. İnsanın içi parçalanıyor. Başka bilgiler de veriyor. Onları da özet olarak aktarıyorum:

“Tümenler ortalama 1300 tüfek gücünde. Yani dolgun bir tabur düzeyinde. Üç orduda toplam olarak 20.000 tüfek var. Bütün cephede sadece 2 uçaksavar topu buluyor.”⁶

Bir de kaçak asker sorunu söz konusu. Halkın nasıl dağılmış, tahammülünü yitirmiş olduğunu gösteriyor:

“Kaçak asker sayısı savaşın son evresinde 300.000 kadardır. Eylül 1918’de yalnız Yıldırım Ordular Grubu bölgesinde 150.000 kaçak asker bulunuyor.”⁷

Bu sırada 19 Eylülde taarruza geçecek olan İngiliz ordusunun durumu ise şöyle:

“Cepheye kadar demir yolu ve günde altı yüz bin galon arıtılmış su akıtacak boru döşenmiştir. İkmal noktalarında ve birliklerde 6000 motorlu araç, 35.000 deve, 100.000 at toplanır. Geri bölgede çalışan işçi sayısı 135.000, tüm kadro 400.000. Ordu 67.000 kişi, 56.000 tüfek, 11.000 kılıç, 552 top gücünde.”⁸

Türk ordusuna göre genel olarak piyadede üç misli, süvaride dört misli, ateş gücünde beş misli daha kuvvetli.⁹

Askerî tarih yazarlarımız, savaşın başından beri iyi yönetilmediğini belirtiyorlar. Bunu en iyi açıklayan örnek şu:

Mesela Irak ve Filistin Cephelerinde durum çok kritik iken bu sırada Doğu Cephesi’ndeki birlikler takviye edilerek Dağıstan’a, Azerbaycan’a, İran Azerbaycanı’na doğru ilerletiliyorlardı. Hazar Denizi’ni aşır Turan illerine girecekler; İslam İmparatorluğu olmazsa Turan İmparatorluğu kurulacak.

Savaşın başından beri savaş yöneten anlayış, savunma anlayışı değildir. Türk orduları özellikle doğuda ve Süveyş’te, Alman istekleri ve çıkarları için kullanılmıştır. Ayrıca kaptırılan toprakları geri almak, İslam ya da Turan İmparatorluğu’nu kurmak gibi hayaller peşinde koşulmuştur. Anadolu halkı bunlar için durup dinlenmeden cephelere kan ve can pompalamıştır. Bitik bir hâldedir.

⁶ age.; s. 307, 314, 320.

⁷ Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı; (Yay.hzl.Tevfik Bıyıklıoğlu), Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 15.

⁸ Belen; s. 331.

⁹ Filistin-Sina Cephesi; C 4, 2’nci Kısım, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 615.

Birinci Dünya Savaşı ile ilgili bütün ciddi eserlerden çıkan toplu sonucun şöyle özetlenebileceğini sanıyorum: Savunma savaşı anlayışı egemen olsaydı hiç olmazsa Mustafa Kemal Paşa'nın Eylül 1917'deki uyarılarının önemi kavranıp dikkate alınsaydı sonuç başka olurdu. Savaş kayıtsız şartsız bir teslimiyet ve işgallerle sona ermezdi.

İngiliz ordusu 19 Eylülde taarruza geçti. 8'inci Ordu cephesini yarararak grubun arkasına sarktı. 8'inci Ordu dağıldı. Mustafa Kemal Paşa ordusunu ve 8'inci Ordunun kurtulabilen perakende birliklerini, düşman ateşi altında Şeria Nehri'nin doğusuna geçirdi. Düşman ateşi altında askerin nehrin 60 metre genişliğindeki oldukça sık bir geçidinden -ki su göğse geliyordu- paniklemeden, dağılmadan, çözülmeden, pes etmeden, düzen içinde karşı kıyıya geçmesi subay ve askerlerin nasıl demir gibi bir disiplin içinde silahlarının şerefini koruduklarını çok iyi gösterir.¹⁰

Zorlu bir çekilişten sonra Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grubundan elde kalan birlikleri topladı ve Halep'in kuzeyinde bir cephe oluşturdu. İngiliz ve Arap birliklerinin bütün taarruzları, yağma girişimleri püskürtüldü. Anadolu güneyinde Türk süngüsüyle sağlam bir sınır çizilmiş oldu.

Bu arada Irak'ta 6'ncı Ordu, güçlü İngiliz ordusu önünde arayarak geri çekiliyordu. Hicaz, Asir ve Yemen'deki birlikler, büyük zorluklara ve yokluklara rağmen bir başlarına direniyorlardı.

Batıda Bulgar cephesi yarıldı. Fransız ordusu Batı Rumeli'ne, İngiliz ordusu Batı Trakya'ya girdi. Bulgaristan mütareke isteyerek savaştan çekildi. İngiliz ve Fransız orduları Türkiye'ye yöneldiler.¹¹

Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi nedeniyle Türkiye'nin Almanya ile demir yolu bağlantısı kesildi. Bu bir facia oldu. Çünkü savaş için gerekli hemen her şey ve para Almanya'dan geliyordu. Osmanlı daha Orta Çağı yaşamaktaydı. Elbise düğmesi, toplu iğne, çivi bile yapamıyordu.

Almanlar da Batı Cephesi'nde yenildiler.

Büyük yenilgi sonunda kapıyı çaldı.

¹⁰ Şehitlerimizin ve gazilerimizin anılarına saygının gereği olarak bu noktada önemli bir gerçeği belirtmeyi görev biliyorum: Irak ve Filistin Cephelerindeki Türk-İngiliz savaşlarında -bu savaşlarla ilgili araştırmaları okumuş olanlar çok iyi bilirler- İngiliz ordusu hiçbir yerde daha iyi yönetildiği, askerleri daha iyi dövüştüğü için galip gelmiş değildir. İkisinde de asker, silah, araç ve gereç üstünlüğü ile galip gelebilmiştir. Çanakkale'de ise yenilmiştir.

¹¹ Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı; s. 19.

Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti; birbirlerine az çok haber vererek Wilson İlkeleri çerçevesinde, mütareke girişimlerinde bulunurlar.

İttihat ve Terakki Hükûmeti istifa eder, yerine Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti kurulur. Genelkurmay adına bir subay (Tevfik Paşa'nın oğlu Nuri OKDAY) Bakanlar Kurulunda orduların durumu hakkında hiç ümit vermeyen bir açıklama yapar. Hükûmet bu açıklama üzerine direnilemeyeceğine karar verir. Mütareke girişimleri hızlandırılır. Sonunda İstanbul'da esir bulunan İngiliz Generali Tawnshend'in aracılığı sonuç verir. Mütareke için İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe ile Mondros Limanı'nda demirli Agamemnon zırhlısında görüşülecektir.

Padişah Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği emirle, kurulun "hilafet, saltanat ve hanedan haklarını korumasını" ister.

Kurul Başkanı Bahriye Nazırı Albay Rauf ORBAY, üyeler Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ile Kurmay Yarbay Sadullah Bey'dir.

27 Ekim Pazar sabahı görüşmeler başladı. Sonradan açıklanan belgelere göre İngiliz Dışişleri Bakanlığı Amirale, "anlaşmanın bazı maddelerinin ilerde ihtiyaca göre yorumlanabilmesi için metinde bazı müphem sözcükler kullanılmasını" tavsiye etmiştir.

Metinde gerçekten bu tavsiyeye uygun müphem, elastiki sözcük ve deyimler ile tuzak maddeler yer almıştır.

Amiral Calthorpe görüşmeler sırasında yumuşak bir üslup kullanmış, kurulun bazı isteklerini kabul etmemiş ama bu konularda hükûmetine tavsiyelerde bulunacağını vaat etmiştir. Bu vaatleri içeren bir mektup ile Londra'ya yolladığı telgrafın suretini de Rauf Bey'e verir.

Türk kuruluna güven veren bu vaatlerin başlıcaları kısaca şunlardır:

- Mücbir ve belirli sebepler tahakkuk etmedikçe İstanbul'un işgalinin bahis konusu olmaması şeklindeki kesin talebinizden hükûmetimi haberdar ettim.

- Hiçbir Yunan askerinin -bugünkü şartlar altında- İstanbul veya İzmir'e girmemesinin temini konusunda Ekselansınızın ısrarlı arzusunu da hükûmetime bildirdim.

- Yunan gemileri İstanbul'a getirilmeyip bunlardan Karadeniz'e çıkması gerekenler Boğaz'dan geceleyin geçirilecektir.

Ayrıca anlaşmanın 30 Ekim günü imzalanmasıyla ilgili bir de ultimatoma verir. Yoksa savaş devam edecektir.

Durum hükûmete bildirildiyse de süresinde cevap gelmedi. Kurul, savaştan kaçınmak için -ayrıca Amiralın yumuşak konuşmalarını ve bu vaatleri dikkate alarak- hükûmetin onayını beklemeden Mondros Mütareke Antlaşması'nı imzalamayı kabul etti. Görüşmeler 30 Ekim 1918 günü gecesini bitti ve anlaşma saat 22.00'de imzalandı.¹²

İmza töreninden sonra Türk Kurulu Başkanı Rauf Bey, kısa bir konuşma yaptı. Özetle şöyle dedi:

“İngiliz devlet ve milletinin imzasına sadık, vaatlerine vefalı olduklarına itimadımız vardır. Bu inanç, üzerimize düşen vazifeyi yapmakta bize cesaret verdi. Büyük İngiliz milleti ile müttefiklerinin, taahhüt ve vaatlerine sadakatle uyacaklarına itimat etmekle hata etmediğimizi sanıyoruz.”

Amiral Calthorpe ilerledi ve Rauf Bey'in elini tutarak “Rauf Bey.” dedi. “İngiltere ve müttefikleri adına imzaladığım mütarekenamenin bütün maddelerine dikkat ve itina ile uyulacağını tekrar belirtirim.” Ve maiyetine dönerek “Efendiler, İngiltere daima imzasına uyar ve sadıkane hareket eder, değil mi?” diye sordu. [Salonda bulunan subaylar] hep bir ağızdan “Evet efendim!” diye bağıldılar.¹³

Bu sözlere inanan Rauf Bey İstanbul'a dönünce bir demeç vererek şöyle diyecektir:

“Bu mütareke ile devletimizin istiklali, saltanatımızın hukuku tamamıyla kurtarılmıştır. (...) İstanbul'a tek bir düşman askeri çıkmayacak, Adana işgal edilmeyecektir.”¹⁴

Savaş yorgunu halk mütareke yapılmış olmasını, özellikle İstanbul'un işgal edilmeyeceğini öğrenince sevinecektir.¹⁵

Oysa İngilizler ve ortakları, anlaşmaya sadık kalmayacak, bu vaatlerin hiçbirine uymayacaklardır. Öncelikle İstanbul'u işgal edecek, işgal donanması içinde Yunan savaş gemilerine de yer vereceklerdir. Mütareke çizgilerini hiçe sayarak Musul'a, Çukurova'ya,

¹² Ali Türkeldi; Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1948.

¹³ Rauf Orbay; Rauf Orbay'ın Hatıraları, Yakın Tarihimiz Dergisi, S 15, s. 50.

¹⁴ Selahattin Tansel; Mondros'tan Mudanya'ya, C 1, s. 33. (2 Kasım tarihli Yeni Gün gazetesinden aktararak)

¹⁵ İstanbul'daki azınlıklar ve ayrılıkçılar ise Osmanlı yenilgisini sevinçle karşılarlar. Birçok dernek ve gizli örgüt kurarlar. 9 yüzyıllık yurttaşlık, komşuluk, toprak kardeşliği hızla çökecektir.

Hatay'a, Urfa'ya, Maraş'a, Antep'e, Doğu Trakya'ya, Batum'a, Kars'a, Antalya'ya girecek; İzmir'e Yunan askeri çıkaracaklardır. Fransızlar Çukurova'yı Ermeni lejyonu ile birlikte işgal edecektir. Pontus çetelerini, Doğu Ermenilerini silahlandıracaklar. Türk-Kürt, Sünni-Alevi, Türk-Çerkez düşmanlıkları yaratmak için çalışacaklar, çeşitli yerlerde millîcilere karşı isyanlar çıkmasına önayak olacak, basına sansür koyacak, İstanbul'daki yurtseverleri tutuklayarak Malta'ya süreceklidir.

Türkiye emperyalist ahlakın ne olduğunu mütareke dönemi boyunca çok acı biçimde anlayacaktır.

Mondros Mütareke Anlaşması dünyanın en barbar belgelerinden biri olan Sevres Barış Anlaşması ile eki olan Üçlü Anlaşma'nın ön sözüdür. Türkiye'yi parçalamak için gerekli hazırlıkları düzenlemektedir.¹⁶

25 maddeden oluşuyor, birçok tuzak madde içeriyor.

Anlaşma ordulara bildirildi ve 31 Ekim 1918 günü öğle saatinde yürürlüğe girdi.

**Mustafa Kemal Paşa'nın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını devraldığı
Mareşal Liman von Sanders ile, Adana - 31 Ekim 1918.**

¹⁶ Sevres Anlaşması ile Türkiye'yi sekiz parçaya bölmeyi öngörmüşlerdir: Doğu Trakya ve İzmir çevresi Yunanistan'a verilecek, Boğazlar ve çevresine yarı devlet niteliğinde özel bir kurul egemen olacak, Güneybatı Anadolu İtalyanların, Sivas'a kadar Çukurova Fransızların, Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı İngilizlerin nüfuz alanı olacak; doğu illerimizin bir bölümü Ermenistan'a verilecek, Doğu Anadolu'da özerk Kürdistan kurulacak, Orta Anadolu'da küçük Osmanlı Devleti yer alacak ve sonsuza kadar galiplerin denetimi altında kalacaktı. Emperyalizmin Türkiye'ye biçtiği kefen budur.

Aynı gün verilen bir emirle Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atandı. General Liman von Sanders görevi Mustafa Kemal Paşa'ya devrederek İstanbul'a döndü.

Anlaşmayı inceleyen her uzak görüşlü komutan irkiliyordu. 19 Mayıs sürecini incelediğimiz için konuşmamı ATATÜRK ile sınırlı tutacağım.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'u uyardı; anlaşmanın içerdiği tuzakları, tehlikeleri uzun uzun yazdı. Bu anlaşmanın nasıl bir anlayışın ürünü olduğunu açık ifadelerle belirtti. Gelecekte neler olabileceğini görmüş gibi anlattı.¹⁷

Bir yandan da elde kalmış silah ve cephaneyi, Toroslar'ın kuzeyine, Anadolu içine taşıtmaya çabalıyordu.¹⁸ Gidişin felaketle

¹⁷ Atatürk'ün İstanbul'a yolladığı telgraflardan bazı tümceler: "Pek ciddi ve samimi olarak arz ederim ki mütareke şeraiti meyanında su-i telakkıyat ve tefehhümatı izale edecek tedabir ittihaz edilmedikçe orduları terhis edecek ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak İngilizlerin ihtiraslarının önüne geçmeğe imkân olmayacaktır." Bayur; s. 182.

"3'üncü Kolduru, İskenderun'a kuvvet ihracını, 7'nci Ordu Katma-Subaşı hattının şimaline geçene kadar icab ederse ateşle men eyleyecektir." age.; s. 184.

"Zat-ı samilerine temin ederim ki maksat, Halep'teki İngiliz ordusunu iâşe etmek olmayıp İskenderun'u işgal ve İskenderun-Kırıkhan-Katma yolu ile hareket ederek Antakya-Ahterin hattında bulunan 7'nci Ordunun hatt-ı ricatini kesmek ve bu orduyu, 6'ncı Orduya Musul'da yapıldığı gibi teslimden içtinap edilemeyecek bir vaziyete sokmaktır. İngilizlerin Ermeni çetelerini bugün İslahiye'de faaliyete geçirmiş olmaları da bu zanna kuvvet verecek mahiyettir. İngiliz murahasının centilmenliğini ve buna mukabil bu tarzda cemile ibrazını idrak ve takdir nezaketinden muarra bulunduğumu arz ederim."

"Binaenaleyh keyfiyetin İngiliz Suriye Ordusu kumandanına tebliğine delalette mazurum. İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker ihracına teşebbüs edecek İngilizlere, ateşle mümanaat edilmesini [...] emrettim." age.; s. 184 vd. "... İngilizlerin tekâlifine, bugüne kadar olduğu tarzda mukabelede devam edildiği takdirde, bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziyi isteyen İngilizlerin yarın Toros'a kadar olan Kilikya mintikasını ve sonra Konya-İzmir hattının lüzum-u işgali tekalifinin yekdiğerini vel' edeceği ve binnetice ordumuzun, kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta heyet-i vükela-yı Osmaniye'nin Britanya Hükûmeti tarafından lüzum-u intihabı gibi tekalifin karşısında kalmak müstebat değildir. Acz ve zaafımız derecesini pekala bilirim. Bununla beraber devletin, yapmağa mecbur olduğu fedakârlığın derecesini de tayin ve tahdit etmek lazım geleceği kanaatini muhafaza ederim. Yoksa Almanya ve müttefikler, sonuna kadar harbe devam etmek hâlinde büsbütün münhezim olduğuna nazaran İngilizlerin istihsal eyleyebilecekleri neticeyi onlara kendi muavenetimizle bahşetmek, tarihte Osmanlılık için bilhassa hükûmet-i hazıramız için pek kara bir sahife vücuda getirir. [...] Bilhassa zat-ı samilerince yakinen malum bulunmuştur ki acizleri, her ne hâl ve vaziyette bulunursam bulunayım, doğru olduğuna kani bulunduğum ve icap edenlere arz ve ıblâğını selamet-i memleket icabı kabul ettiğim içtihatıma tebaiyetten men-i nefse kadir değilim. 7 Kasım 1918" age.; s. 194 vd.

¹⁸ Bayur; s. 181.

sonuçlanacağını kestiriyor; sürekli olarak kurtuluş için yollar, çareler, önlemler, yöntemler düşünüyordu. Halkın sahiplenmediği bir girişim başarıya ulaşamazdı. Halkı uyandırmaya çalıştı.

Adana'ya gelirken Katma'da, ailesini Antep'ten başka yere kaçırmak için Antep'e gittiğini söyleyen Ali Cenani Bey'e rastlamıştı. Konuşmanın sonunda şöyle dedi:

“– Memlekette adam kalmadı mı? Kendinizi müdafaa etmek çaresini düşününüz.

– Ne ile, nasıl?

– Teşkilat yapmalı, millî bir kuvvet vücuda getirmeli. Kendinizi müdafaa edin. Ben size istediğiniz silahı veririm.”

Yıllar sonra bu anıyı anlatan Ali Cenani Bey, şu açıklamayı yapmıştır:

“Gazi Paşa'nın emri üzerine verilen silahlar, (Antep) müdafaa teşkilatının çekirdeğini teşkil etmiştir.”¹⁹

Adana milletvekili Damar Arıkoğlu'nun anılarından bir parça:

“Mustafa Kemal Paşa, Adana'nın ileri gelenlerini ve söz sahibi kimselerini nezdine davet ederek durumu iyi görmediğini, mütareke hükümlerine İtilaf devletlerinin riayet etmeyeceklerini, daha ağır şartlar altında memleketi ezeceklerini, Adana'nın büyük zayiata uğrayacağını, şimdiden işgal kuvvetlerine karşı koymak ve hazırlıkta bulunmak için aralarında bir teşkilat kurmalarını, munasip yerlerde siper kazmalarını, lazım gelen silah ve malzemenin tarafından temin edileceğini istikbali görür gibi anlattı.”²⁰

Mustafa Kemal Paşa bu arada Mersin'e de gitti. Durumun iyi olmadığını anlatarak alınacak önlemler üzerinde durdu. Silifke sınırları ve Toros eteklerindeki karakolların arttırılmasını, depolardaki yeni silahların bol cephane ile dağ köylerine dağıtılmasını tavsiye etti. Jandarma komutanı bu tavsiye üzerine dağ köylerine silah ve cephane dağıttı.²¹

¹⁹ F. Rıfıkı Atay; Atatürk'ün Hatıraları, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1965, s. 74.

²⁰ Damar Arıkoğlu; Hatıralarım, İstanbul, 1961, s. 71. Atatürk ayrılmadan önce Adanalılarla bir veda toplantısı yapmıştır. Bu konuşma sırasında varlıklı Adanalılar “yurdun kurtarılması için bütün varlığımızı ve canlarımızı vermeye hazırız.” demiş, kasalarının anahtarlarını çıkarıp Atatürk'e uzatmışlardır. (Kurtuluş Savaşı'nda İçel; Türkiye Kuvayimillie Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayını, 1971, s. 31.)

²¹ Kurtuluş Savaşında İçel; s. 30.

Mustafa Kemal Paşa gittikçe olgunlaştırdığı düşüncesini 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy'a Adana'da şöyle açıklamıştır:

“Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve müdafaa etmesi, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır.”²²

Millî Mücadele bu yöntemle, halkla birlikte, meşru kuruluş ve kurumlar eliyle yürütülecektir.

Mustafa Kemal Paşa; mütareke anlaşmasının yorumlanması ve uygulaması konularında teslimiyetçi, çekingen, tavizci İstanbul yönetimiyle anlaşamıyordu. İstifa etti.²³

Mustafa Kemal Paşa 10 Kasım günü Adana'dan ayrıldı. Uğurlamaya gelen Adanalıları bir daha uyardı:

“Silahlarınıza sahip ve hâkim olunuz. Bizim için savaş bitmemiştir. Asıl savaş bundan sonra başlayacaktır.”

Mustafa Kemal Paşa yalnız Kurtuluş Savaşı'na karar vermiş, ileriye gören muktedir bir asker olarak yola çıkmadı. İstanbul'a bir ihtilal ve devrim önderi, bir düşünür olarak gitti.

Birkaç yıl içinde imparatorluk kalıntısı orta çağlı bir devletten millî ve çağdaş bir devlete geçilecektir. ATATÜRK'ü ve bu büyük gelişimi doğru değerlendirmek için ATATÜRK'ün düşünce dünyasını iyi bilmek gerekiyor.

ATATÜRK, zaferden sonra çağdaşlaşma diye nitelenen büyük projeyi gerçekleştirmek için çok yönlü çalışmalar, devrimler yapacaktır. Bunlar; o günkü şartların ürünü, ilhamı olan pratik ve perakende düşünceler, buluşlar, hevesler değildir. Biri ötekini tamamlayan büyük bir bütündür. ATATÜRK bunların ana hatlarını çok önceden düşünmüş, geliştirmiş, bazılarını dostları ve iş arkadaşları ile görüşmüş, bazılarını not defterlerine de geçirmiştir.

ATATÜRK, Misakımillî'nin esaslarını ve gerekçesini ilk kez 1907 yılında Karaferiye'de arkadaşı Yüzbaşı Ali Fuat CEBESÖY'a anlatmıştır. Açıkladığı sınırlar, Misakımillî'ye ve bugünkü sınırlara çok

²² Ali Fuat Cebesoy; Millî Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s. 28 vd.

²³ Atatürk'ten A.İzzet Paşa'ya: “İngilizlerin iğfalkar muamele, teklif ve hareketlerini, İngilizlerden ziyade muhik ve nazik gösterecek ve buna mukabil cemile ibrazını mutazammın olacak evamiri, hüsn-ü tatbiki yaradılışım müsait olmadığından [...] kumandayı hemen teslim etmek üzere yerime tayin buyuracağınız zatın süratle emr ü tebliğini hassaten istirham ederim. 6 Kasım 1918” Bayur; s. 183.

yakındır. Bu sınırlar içinde yeni ve millî bir devlet kurmak gereğinden söz eder.²⁴

1910 yılında Arnavutluk isyanını bastırmaktan dönülüyor. Birliklere Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa komuta etmektedir. Deçan Manastırı yakınında dere kenarında mola verilir... Püskülü kopuk, kalıbı bozuk fesler; disiplinli bir subay giyimine hiç yakışmıyordu. Mahmut Şevket Paşa “Bu başlık işine bir çözüm bulunmalıdır.” görüşünü ortaya atar ve subayların fikrini sorar. Mustafa Kemal hiç beklemeden “Şapka kabul edilmelidir.” cevabını verir. (...) Uzun tartışmalardan sonra kahverengi kalpak giymeye karar verilir. Mustafa Kemal’e göre bu bir yarım tedbirdi, ancak bir geçiş olabilirdi. “Bir gün gelecek, asker sivil hepimiz şapka giyeceğiz.” dedi.²⁵

Sofya’ya ataşemiliter olarak giderken İstanbul’da 27 Ekim 1913 günü Kâzım ÖZALP’e şöyle der:

“Devletin esasını cumhuriyet prensiplerine göre hazırlamak lazım.”²⁶

1916 yılında güneydoğuda Kolordu Komutanı olarak bulunurken güncesine 22 Kasım 1916’da şu notları düşüyor:

“Gece Kurmay Başkanı (İzzettin ÇALIŞLAR) ile tesettürün kaldırılması ve sosyal hayatın ıslahı hakkında sohbet: 1. Muktedir ve hayatı bilen anneler yetiştirmek. 2. Kadınlara özgürlüklerini vermek.”²⁷

Ve sürekli olarak okumuştur.²⁸

Kısacası Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman, ATATÜRK’ün Türkiye’nin geleceği hakkındaki temel düşünceleri çoktan belirginleşmişti. Bu düşünceler, Türkiye’nin durumu ile evrensel gelişmeyi uzlaştıran hedeflerdi. Açıklanmadan, uygulanmadan

²⁴ Ali Fuat Cebesoy; Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılap Kitabevi, İstanbul, tarihsiz, s. 135-139.

²⁵ Kâzım Özalp - Teoman Özalp; Atatürk’ten Anılar, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1992, s. 4-5.

²⁶ Turgut Özakman; Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 17.

²⁷ Atatürk’ün Hatıra Defteri; Yay.hzl. Şükrü Tezer, TTK Yayını, Ankara, 1972, s. 75-76.

²⁸ Prof.Dr.Şerafettin Turan, “Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar” adlı eserinde bu dönemlerde Atatürk’ün okuduğu kitaplar hakkında geniş bilgi vermektedir. Şerafettin Turan; Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, TTK Yayını, Ankara, 1989. Atatürk ebediyete kavuşana kadar okumaya, araştırmaya, incelemeye, bilimden yararlanmaya doyamamıştır.

çok önce saptanmış ideallerdir. Gerekli oldukları anlaşıldığı için de kolayca taraftar bulacaklardır.

ATATÜRK 13 Kasım 1918 günü İstanbul'da olur. Bu sırada 55 gemiden oluşan işgal donanması bandolar çalarak Boğaz'a giriyordu. Türkler kan ağlamakta, azınlıklar bayram etmektedir. ATATÜRK kendisine büyük bir hüznle bakan yaverine "Geldikleri gibi giderler." dedi.²⁹ Bu üç sözcüğün anlamı şudur: ATATÜRK, kendine ve ateş altında tanıdığı milletine güvenmektedir. Güvenmekte haklı olduğunu göreceğiz.

²⁹ Cevat Abbas Gürer; Cepheden Meclise, Büyük Önder ile 24 Yıl, İstanbul, 2006, s. 97.

MUSTAFA KEMAL'İN İSTANBUL'DAKİ FAALİYETLERİ

Dr.Alev COŞKUN

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla görevden ayrılan General Liman von Sanders'in yerine Yıldırım Orduları Komutanlığına Mustafa Kemal getirildi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış Osmanlı Devleti'nin mevcudu epeyce tükenmiş ancak kendi komutasına verilen Yıldırım Orduları için Mustafa Kemal şu durum değerlendirmesini yapmıştır:

"... Her şeyden önce elimin altında bulunan iki ordunun hazır ettiğim biçimde güçlendirilmesi durumunda bütün yıkımlara rağmen Türk sesini işittirebileceği düşüncesindeydim. Bu yolda işe başladım."¹

Kuvayimilliyenin İlk Adımları

İşte ATATÜRK'ün vurguladığı bu "işe başlama", Kuvayimilliyenin ve Millî Mücadele'nin ilk adımlarıdır.

Yeni Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal'le İstanbul Hükûmeti arasında, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulama koşulları üzerinde zorlu bir tartışma başladı.

İngilizler, 6 Kasım 1918'de Musul petrollerine el koymak amacıyla ateşkesten 7 gün sonra o bölgeyi işgal ettiler. Hemen aynı günlerde lojistik gerekçeler öne sürerek İskenderun Limanı'na asker çıkarmak istiyorlardı. Mustafa Kemal kendi sorumluluk bölgesindeki İskenderun Limanı'na çıkacak yabancı askerlere silahla karşı konulması için emir verdi.

¹ Falih Rıfkı Atay; Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Cumhuriyet Kitapları, 1998, s. 79. Atatürk, 19 Mayıs 1919'dan önceki dönemi de içine alan anılarını Nutuk'tan yaklaşık bir buçuk yıl önce Hâkimiyeti Milliye ve Milliyet gazetelerinin başyazarları Falih Rıfkı Atay ve Mahmut Soydan'a anlatmıştır. O sırada F. Rıfkı Atay Bolu, Mahmut Soydan ise Siirt Milletvekiliydi. Bu söyleşi, 13 Mart 1926'da sözü edilen gazetelerde, iki gün sonrada Cumhuriyet gazetesinde dizi olarak yayımlandı. Bu anılar, 1968 yılında İş Bankası, 1998 yılında Cumhuriyet Yayınları tarafından kitap hâline getirildi. Dr.İsmet Görgülü, bu anıları 1997 yılında "Atatürk'ün Anıları" adıyla; Ahmet Yalmaz ise 2008 yılında "Büyük Gazi'nin Anılarından Sayfalar" adıyla yayımlamıştır.

**Yıldırım Orduları Grubu Komutanı
Mustafa Kemal Paşa - 1918.**

Yaradılışıma Uygun Değildir

İstanbul Hükûmetinin İngilizlerin bu isteklerini haklı gören tutumu karşısında Mustafa Kemal, “İskenderun’u İngilizlere teslim etmek yaradılışıma uygun değildir.” diyerek karşı çıkıyordu.

Karşılıklı telgraf savaşı olarak nitelenen ve sekiz gün süren bu zorlu dönem; ATATÜRK’ün güçlü kişiliğinin, bağımsızlıktan ödün vermeyen tavrının ve siyasî öngörüsünün tarihî kanıtlarıdır.²

Mustafa Kemal on gün kadar süren Yıldırım Orduları Komutanlığı sırasında, halkın arasına girdi. Mersin’e gitti. Halkın ileri gelenlerine ve halka “silahlarınıza sahip çıkınız” dedi. Bu zaman diliminde ATATÜRK’ün, kendi emrindeki 20’nci Kolordu Komutanı Ali Fuat (CEBESÖY) Paşa ile Adana’da yaptığı görüşme de son derece önemlidir.

Bu görüşme sonrasında, çok önemli kararlar alındı. General CEBESÖY anılarında şöyle yazıyor:

“Vardığımız ortak kanı şu idi:

² Bu konuda geniş bilgi için bk. Alev Coşkun; Samsun’dan Önce Bilinmeyen 6 Ay, 19. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, 2010, s. 26-38. İstanbul Hükûmeti ile Adana’da Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal arasındaki telgraf savaşımı için ayrıca bk. Atay; s. 78-95. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi; Haziran 1959, S 28. Mustafa Onar; Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, 1995 ve Atatürk’ün Bütün Eserleri; C 2, Kaynak Yayınları, s. 234-289.

İngilizler ve onu izleyen diğer devletler, ateşkes filan dinlemeyecekler, oldubittilerle ülkemizi işgal edecekler... Vatanımızı her türlü savunma ve dayanma araç ve imkânlarından yoksun bıraktıktan sonra da arzularını zorla ve baskıyla kabul ettireceklerdi. Musul'un işgali ve İskenderun olayı... Bunun açık birer kanıtıydı.”

Milletin Kendi Hakkını Araması ve Yol Göstermesi

Mustafa Kemal'in düşüncesi şuydu:

“Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve savunması, bizlerin de mümkün olduğu kadar yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır.”

Bu noktada her iki komutan arasında tam bir “uyum ve kararlılık” oluştu. CEBESÖY, anılarını şöyle sürdürüyor:

“Evet, artık millet kendi hakkını kendisi arayacaktı... En önemli görevin şimdi bana düştüğünü, çünkü bugünlerde İngilizlerin bir baskısı sonucu olarak Yıldırım Ordular Grubu ile 7'nci Ordu Karargâhının kaldıracağını, bu durumda benim 20'nci Kolordunun başında kalacağımı ve bu sayede ilk savunma önlemlerini alabileceğimi hatırlattı. İlk direnme merkezini Kilikya'da (Adana'da) kuracaktık.”³

Millî Mücadelenin Başlaması

Gerçekten de Yıldırım Orduları Grubu birkaç gün içinde kaldırıldı ve Mustafa Kemal İstanbul'a çağırıldı.

Ali Fuat CEBESÖY da Mustafa Kemal'le ortaklaşa verdikleri kararları uygulamaya başladı. CEBESÖY anılarında şöyle anlatıyor:

“Adana bölgesinde, ilk iş olarak ordunun subay ve erat kadrosu jandarmaya kaydırıldı. Bunların silah, araç ve gereçleri de tamamlandı. Bunun önemli nedeni şudur:

Ateşkes Antlaşması'na göre, asker terhis edilirken jandarma bulunduğu bölgede kalabilirdi. Böylece, Adana bölgesinin önemli yerlerinde direniş yuvaları hazırlandı.”⁴

Ulusal bağımsızlık savaşımız genellikle 19 Mayıs 1919'da ATATÜRK'ün Samsun'a ayak basmasıyla başlatılır.

³ Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul, Temel Yayınları, 2000, s. 44-45 (sadeleştirildi). Yıldırım Orduları Grubu 4, 7 ve 8'inci Ordulardan oluşuyordu. 7'nci Ordu Komutanı olan Mustafa Kemal, Mondros Ateşkesi'nden sonra Yıldırım Orduları Komutanlığına getirilmişti. Ali Fuat Cebesoy 7'nci Orduya bağlı 20'nci Kolordu Komutanıydı.

⁴ age.; s. 46.

Oysa on günlük Yıldırım Orduları Komutanlığı sırasında Mustafa Kemal'in;

a. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın koşullarına karşı çıkması ve İstanbul Hükûmeti ile ciddi bir tartışma açması,

b. İskenderun Limanı'na asker çıkarmak isteyen İngiliz güçlerine karşı silahla karşılık verilmesini emretmesi ve bunu İstanbul hükûmetine bildirmesi,

c. 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat (CEBESÖY) Paşa'ya emir vererek Yıldırım Ordusunda kalan askerleri jandarmaya kaydırması, böylece ileriye dönük "bağımsızlık mücadelesinin" tohumlarının atılması; Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıç girişimlerinin kanıtlarıdır.

Bu gelişmeleri değerlendiren Prof.Dr.Stanford SHAW "İşgalin ilk günlerinde Mustafa Kemal, henüz Kilikya'dayken direniş başlamıştı." diyor.⁵

Nitekim, bağımsızlık savaşımızın ilk kurşunu 19 Aralık 1918'de Fransız işgaline karşı Hatay iline bağlı Dört Yol'un Karakese köyünde atıldı. İşgal güçlerinin işledikleri cinayetlere dayanamayan Karakese köylüleri, barikatlar kurarak köylerini savunmaya başladılar. On beş işgal askeri öldürüldü... Bu hareket, saldırgan işgalcilere karşı halkın ilk tepkisiydi.⁶

Mustafa Kemal İstanbul'da

Mustafa Kemal'in İstanbul Hükûmetinin isteklerine karşı çıkmasından dolayı 10 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları kaldırıldı ve Mustafa Kemal İstanbul'a çağırıldı.

10 Kasım 1918 tarihinde Adana'dan hareket eden Mustafa Kemal, 13 Kasım 1918 Çarşamba günü Haydarpaşa Garı'na indiğinde kendisini sadece yakın arkadaşı Dr.Rasim Ferit (TALAY) Bey karşıladı.

Kaderin cilvesine bakınız ki Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan devletine mensup 55 zırhlıdan oluşan "müttefik" işgal donanması, Haydarpaşa İskeleyi önünden geçerek yavaş yavaş İstanbul Limanı'na ve Boğaz'a doğru giriyordu. Haydarpaşa Garı'nın köşesindeki çayevinde, çaresizlik içinde işgal güçleri donanmasının İstanbul'a girişini seyreden Mustafa

⁵ Stanford J. Shaw - Ezel K. Shaw; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C 2, E Yayınları, İstanbul, 1994, s. 405.

⁶ Türk İstiklal Harbi; C 4, Genelkurmay Yayınları, s. 56. Ayrıca bk. Alev Coşkun, Kuvayimilliyenin Kuruluşu - En Uzun 15 Gün / Ödemiş Direnişi, Cumhuriyet Kitapları, 6. Baskı, İstanbul, 2008.

Kemal, daha sonra kendisine tahsis edilen Kartal adlı ufak bir askerî motorla düşman gemilerinin içinden geçerek Karaköy'e giderken öfkesini belirterek "Geldikleri gibi giderler." dedi.

Daha birkaç yıl önce, İngiliz ve müttefiklerinin donanmasına geçit vermeyen, Çanakkale Savaşları'nda kahramanlığıyla ün yapmış olan Mustafa Kemal'in ruh hâlini anlamak pek de güç değildir.

O büyük savaşlar, o gayret Çanakkale'de şehit olan on binler boşuna mıydı?

Henüz 37 yaşındaki genç komutanın öfke, acı, tasa ve hüznü duygularını kapsayan ruhsal durumunu yansıtan "Geldikleri gibi giderler." sözü işte bu anlamlar çerçevesinde değerlendirilmelidir.

İstanbul'un Durumu

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki çalışmalarına geçmeden önce işgal altındaki mütareke dönemi İstanbul ne durumdaydı ona bakalım.

ATATÜRK, mütareke İstanbul'unu aşağıdaki paragrafta anlatmıştır. Şöyle ki:

"Şişli'deki evimde yeni durumu düşünüyordum. İstanbul sokakları İtilaf devletlerinin süngülü askerleriyle dolmuştu...

Boğaziçi, topraklarını sağa sola çeviren düşman zırhlılarıyla lacivert sularını göstermeyecek kadar örtülüydü...

İstanbul Boğazı'nda demirli işgal kuvvetlerine ait savaş gemileri, Boğaz'da demirli H.M.S Ajax, H.M.S Ramillies zırhlıları ve üç destroyer.

Herkes, ancak pek zorunlu ihtiyaçları için evlerinden çıkabiliyor, sokaklarda akla hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için caddelerin duvar diplerinden büzülerek, ezilerek ve korkarak yürüyebiliyorlardı. Bütün bu önlemlere rağmen yine bin türlü feci

tecavüz sahneleri eksik değildi. Koskoca İstanbul ve koskoca İstanbul'un yüz binlerce halkı sesleri kısılmış bir hâlde idi..."⁷

Bu satırlar çok açık ve yalın bir biçimde İstanbul'daki karanlık manzarayı gözler önüne sermektedir.

İşte bu koşullarda herkesin izlendiği, yabancı ülke casuslarının cirit attığı İstanbul'da, Mustafa Kemal'in faaliyetleri üzerinde kısaca duracağız.

İstanbul'daki Faaliyetler

Mustafa Kemal, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldi ve 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrıldı. Tam 184 gün, dolu dolu 6 ay...

Bu zaman diliminde, Mustafa Kemal'in faaliyetleri aşağıdaki başlıklarla anlatılabilir:

- a. Siyasi girişimler,
- b. Basın ilişkileri,
- c. Padişahla ve her düşünce kesimiyle temaslar ve görüşmeler,
- ç. Arkadaşlarıyla sürekli fikir alışverişi ve Ulusal Savaş'ın kadrosunun hazırlanması,
- d. Anadolu'ya geçiş kararı.

Bu başlıkları kısa kısa gözden geçirelim:

a. Siyasi Girişimler

Mustafa Kemal; İstanbul'a geldiğinde Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti istifa etmiş, yerine atanan Tefik Paşa Hükûmeti henüz meclisten güvenoyu almamıştı.

Önce, Rauf ORBAY'la birlikte Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret ettiler. Mustafa Kemal, Tefik Paşa yerine Ahmet İzzet Paşa'nın yeni bir hükûmet kurarak görevini sürdürmesini istiyordu. Bu nedenle Tefik Paşa kabinesine Mecliste güvensizlik oyu verilmesi yönünde ortaklaşa karar aldılar.⁸

Bu konuda Mustafa Kemal ve arkadaşları Ali Fethi (OKYAR), İsmail CANBULAT ve Rauf ORBAY; Tefik Paşa Hükûmetinin

⁷ Atay, s. 102. (Taraftmdan kısmen sadeleştirildi.)

⁸ Rauf Orbay; Siyasi Hatıralar, Örgün Yayınevi, 2003, s. 275. Ahmet İzzet Paşa, ordulara komuta etmiş bir asker, Tefik Bey ise yabancı büyükelçiliklerde bulunmuş bir sivildi. sadrazamlığa getirildiği için kendisine Osmanlı devlet geleneği gereği paşa unvanı verilmişti.

güvenoyu almaması için tanıdıkları milletvekillerine telkinde bulunmaya başladılar.

Rauf ORBAY anılarında “... Tevfik Paşa kabinesine itimat reyî (güvenoyu) verdirmemek için geceli gündüzlü çalışmalara koyulduk.” diyor.⁹

Mustafa Kemal de Osmanlı Meclisi Mebusanına gitmiştir. Oradaki faaliyetlerini kendi anlatımıyla değerlendirelim:

“... öteden beri arkadaşım olan mebuslarla konuştum... Bu arkadaşların yardımıyla ilk defa olarak sivil kıyafetlerle Fındıklı'daki Meclisi Mebusan binasına gittim.”¹⁰

Ancak milletvekilleri söz verdikleri hâlde sözlerini tutmadılar ve Tevfik Paşa Hükûmeti güvenoyu aldı. İlk siyasal girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Mustafa Kemal böylece Meclis kulislerinde esen rüzgârlara göre, milletvekillerinin alacakları değişik siyasal tavırlarla ilk kez karşılaşılıyor ve ilerisi için ciddi bir deneyim kazanıyordu.

Mustafa Kemal, barışçıl siyasal girişimlerini bu dönemde ısrarla sürdürdü. Ancak Osmanlı Mebusan Meclisi, Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelişinden 40 gün sonra, 21 Aralık 1918'de feshedildi. Böylece siyasal girişimlerin çok önemli bir kanalı ortadan kalkmış oluyordu.

Buna rağmen Mustafa Kemal İstanbul'da kaldığı 6 aylık sürede siyasal girişimleri sürekli açık tutmuştur. Arkadaşlarıyla birlikte kararlaştırdıkları amaç, Mustafa Kemal'in Harbiye Nazırı (Savaş Bakanı) olmasını sağlamaktır.

Neden Harbiye Nazırı Olmak İstiyordu?

Bu sorusunun yanıtını ATATÜRK şöyle veriyor:

“... Ben barışın çabuk gelmeyeceğini biliyordum. Barışa kadar çok bunalımlı durumlar karşısında kalacaktık. İşte bu sıralarda vatana ciddi hizmetlerde bulunabileceğim düşüncesindeydim.”¹¹

Amaç parça parça işgal edilmeye başlanan vatanın kurtuluşunu sağlamaktır. Eğer Harbiye Nazırlığı ele geçirilirse Mondros Ateşkes

⁹ age.; s. 277.

¹⁰ Atay; s. 98-99.

¹¹ age.; s. 103.

Antlaşması'nın hükümleri daha yumuşak uygulanabilir, tüm orduların dağıtılıp iskelet hâline gelmesi önlenebilirdi.¹²

b. Basınla İlişkiler

Mustafa Kemal İstanbul'daki zor günlerinde, önemli bir iletişim kanalı olarak basınla ilişkilerini titizlikle sürdürmüştür. O dönemde İstanbul'da yayımlanan "Yenigün, Akşam, Âti, Tasvir-i Efkâr, Zaman, Vakıf" gibi gazetelerle ilişkilerini sıcak tutmuştur.

Üç yakın arkadaş -Mustafa Kemal, Fethi OKYAR ve Dr.Rasim Ferit TALAY- bir ortaklık kurarak bu dönemde Minber gazetesini yayımladılar. Gazetenin ilk sayısı, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan iki gün sonra 1 Kasım 1918'de yayımlandı.¹³

Minber'in kanımca en ilginç yayın politikasından birisi, İstanbul'da kurulan "Wilson Prensipleri Cemiyeti"ne karşı takındığı tavidir.

ABD Başkanı Woodrow WILSON, Birinci Dünya Savaşı sonunda yeni bir dünya düzeni için ünlü 14 ilkesini açıklamış ve her halkın kendi yazgısını kendisinin belirleyeceğini ileriye sürmüştü.

Bu ilke parçalanma durumunda olan Osmanlı Devleti'nde özellikle azınlıklara yeni ufuklar açılacağı anlamına geliyordu. Kimi aydınlar da bu ilkenin Türkler için de yeni olanaklar yaratacağı umuduna kapıldılar. Bu amaçla kimi gazeteci ve aydınlar Wilson Prensipleri Cemiyetini kurdular.

Kurucular arasında olan Halide Edip, Dr.Celal Muhtar, Ali Kemal, Refik Halit derneğin yönetim kuruluna getiriliyor; Akşam, Âti, Tasvir-i Efkâr, Zaman, Vakıf, Yenigün gazetelerinin başyazarları da derneğin kurucu üyeleri arasında yer alıyordu.

Dernek temelde, Türkiye için Amerikan manda yönetimini öngörüyordu. Hatta ABD başkanına gönderilen mektupta, Türkiye'nin kendi ayakları üzerinde durabilecek bir konuma gelinceye kadar 15 yıl Amerikan mandaterliği isteniyordu.¹⁴

¹² Mustafa Kemal'in neden Harbiye Nazırı olmak istediği üzerinde geniş bilgi ve durum değerlendirmesi için bk. Coşkun; Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay, s. 122-131.

¹³ Kürsü anlamına gelen Minber gazetesi Mustafa Kemal henüz İstanbul'a gelmeden yayın yaşamına başlamıştır. Gazetede başyazıları Fethi Okyar yazacak, gazeteyi Dr.Rasim Ferit Bey yönetecekti. İstanbul'a geldikten sonra başyazıları çoğu kez Mustafa Kemal yazmıştır. bk. Hıfzı Topuz; Türk Basın Tarihi, İstanbul, Remzi Yayınevi, 2003, s. 117.

¹⁴ Alev Coşkun; Yeni Mandacılar, Cumhuriyet Kitapları, 2008, s. 16-21.

4 Aralık 1918'de kurulan Wilson Prensipleri Derneğine *Minber* gazetesi 3 gün sonra 7 Aralık 1918'de, "*Temelsiz bir bina: Wilson Prensipleri Cemiyeti*" başlığını taşıyan bir başyazıyla sert bir biçimde karşı çıkıyor; iki gün sonra 9 Aralık 1918'de, "*Avrupa Rekabeti Karşısında Amerika'ya İltica Doğru Mudur?*" başlığını taşıyan başyazı ile Wilson Prensipleri Derneğine ve Amerikan mandacılığına karşı kesin tavrını sürdürüyordu.

Bütün gazetelerin başyazarlarından oluşan ünlü kişilerin kurduğu bir dernek ortada, herkeste umutsuzluk egemen, kurtuluş için ufukta hiçbir belirti görülüyor... Fakat Mustafa Kemal, *Minber* gazetesinde Amerikan mandacılığı düşüncesine şiddetle karşı çıkıyor...

İşte Mustafa Kemal'in kafasında ve ruhunda derinleşen bağımsızlık düşüncesinin en somut kanıtı.

1 Kasım 1918'de yayın yaşamına başlayan *Minber*, vatanın kurtuluş çareleri üzerinde durmuş, vatandaşa umut aşılamış ancak maddi yetersizlikler nedeniyle 20 Aralık 1918'de (bir ay yirmi gün) son sayısını çıkararak yayımına son vermiştir.

c. Padişahla ve Her Türlü Düşünce Sahipleriyle Temaslar ve Konuşmalar

Mustafa Kemal, İstanbul'da kaldığı 6 ay içinde Padişah Vahdettin'le altı kez görüşmüştür. Bu görüşmelerin ilk üçü 1918'in Kasım ayında (15, 22 ve 29 Kasım); dördüncü görüşme Meclisin kapatılmasından 1 gün önce (20 Aralık 1918 cuma selamlığı sonrası) ve son iki görüşme Samsun'a hareketten önce (15 ve 16 Mayıs) günleri olmuştur.

İlk dört görüşme yukarıda belirtilen siyasi girişimler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu görüşmeler, Padişah Vahdettin'le yakın ilişki kurularak ve padişah etkilenecek Mustafa Kemal'in Harbiye Nazırı olmasını gerçekleştirmek amacını taşıyordu.

Ancak bu dört görüşmenin sonunda, Padişah Vahdettin'in oyalayıcı tutumu açıkça anlaşıldı.

İstanbul'a geldiği 13 Kasım ile 29 Kasım günleri arasındaki iki haftalık zaman diliminde üç kez padişahla görüşen Mustafa Kemal ve arkadaşları sonuç olarak padişahın umutlarını kesmişlerdi.

Mustafa Kemal 20 Aralık 1918'de padişahla uzun bir görüşme yaptı. Ama ertesi gün Meclis feshedildi.

Bunun üzerine Mustafa Kemal ve arkadaşları Padişah Vahdettin'le görüşmeleri askıya aldılar. Mustafa Kemal daha sonraki beş ay boyunca (Aralık-Mayıs ayları) padişahla görüşmek için herhangi bir girişimde bulunmadı hatta simgesel anlamı olan cuma selamlığına da gitmedi.

Son iki görüşme Mustafa Kemal'in Samsun'a hareketinden bir gün önce 15 Mayıs 1919 Perşembe günü Yıldız Sarayı'nın kütüphanesinde yapılan önemli konuşmadır. 16 Mayıs 1919'da Cuma günü Samsun'a hareketten önce cuma selamlığından sonra yapılan ise sadece bir protokol görüşmesidir.

Yukarıda belirtildiği gibi Mustafa Kemal, vatanın kurtuluşu için bütün kanalları açık tutuyordu ve kuşkusuz bu kanalların başında da padişah vardı. Ancak görüşmeler sadece padişahla sınırlı kalmamış, her kesimle gerekli görüşmeler yapılmıştır.

Bunların içinde; İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, İttihat ve Terakki Partisi ve bu partiye karşı olan Hürriyet ve İtilaf Partisi ileri gelenleri ve yandaşları, eski Paşalar, Bakanlar Kurulu üyeleri, gazeteciler vardı. Herkesle görüşüyordu. Mustafa Kemal şöyle diyor:

“... Temas ettiklerim arasında eski İttihatçılardan yahut İtilafçılardan, işgal kuvvetleri ile beraber çalışanlardan birçok kimseler vardı. Her birisi ile büsbütün başka türlü görüşüyordum...”¹⁵

Yukarıya alınan bu yalın cümle, Mustafa Kemal'in mütareke İstanbul'daki ilişkiler zincirinin ve kapsamının çok açık bir anlatımıdır.

Yani vatanın kurtuluşu ve çıkarı için herkesle görüşme, herkesle temas...

İtalyanlarla Görüşmeler

Bu dönemde İtalyan yetkililerle geliştirilen ilişkiler de son derece önemlidir. Çünkü İtalyan siyasi komiseri Kont Sforza, İngiliz işgal kuvvetleri tarafından yapılacak bir tutuklama girişimi karşısında Mustafa Kemal'in İtalyan Büyükelçiliğine sığınabileceğini kabul etmiştir.¹⁶

¹⁵ Atay; s. 108.

¹⁶ İtalyan siyasi komiseri Kont Carlo Sforza ile gerçekleştirilen temaslar son derece önemlidir. İtalyanlar Mustafa Kemal'e sadece sığınma hakkı tanımamışlar, daha da ileriye giderek Mustafa Kemal'in İzmir ve Ege bölgesinde Kuvayımiliyyeyi başlatması için kendisine araç gereç silah ve lojistik destek sağlamayı da önermişlerdir. Kurtuluş Savaşı'mızın bu çok önemli girişimi için bk. Coşkun; Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay, s. 191-209.

ç. Arkadaşlarıyla Sürekli Düşünce Alışverişi ve Ulusal Savaş'ın Kadrosunun Hazırlanması

Mustafa Kemal, İstanbul'a geldiği ilk günden itibaren eski arkadaşlarıyla sürekli temas hâlinde olmuştur. İlk günlerde Pera Palas'a yerleşen Mustafa Kemal aynı gün Rauf ORBAY'la görüşmüş, daha sonra Beyoğlu'nda dostları tarafından kendisine tahsis edilen dairede kalmış ve 16 Aralık 1918'de Şişli'deki eve taşınmıştır.

Bu ev geleceğin kadrosunun yaratıldığı yerdir. Bu evde Rauf ORBAY, Fethi OKYAR, İsmail CANBULAT, Kara Kemal gibi siyaset içinde olan arkadaşlarıyla ve Ali Fuat CEBESÖY, Refet BELE, İsmet İNÖNÜ, Kâzım KARABEKİR gibi komutanlarla görüş alışverişinde bulundu.

Bu arkadaşlarını yönlendirdi. Geleceğin kadrosunu bu evde hazırladı.

Nitekim Şişli'deki evde oluşan kadro daha sonra şu önemli görevleri almıştır:

- Batı Cephesi Komutanlığı: Ali Fuat CEBESÖY, İsmet İNÖNÜ
- Doğu Cephesi Komutanlığı: Kâzım KARABEKİR
- Güney Cephesi Komutanlığı: Refet BELE
- Genelkurmay Başkanlığı: İsmet İNÖNÜ ve 33 yıl Fevzi ÇAKMAK
- Savaş sırasında ve savaştan sonra Başbakanlık: Rauf ORBAY, Fevzi ÇAKMAK, Fethi OKYAR, İsmet İNÖNÜ
- Moskova Büyükelçiliği: Ali Fuat CEBESÖY
- TBMM Başkanlığı: Fethi OKYAR, Ali Fuat CEBESÖY, Kâzım KARABEKİR

Bu kadro ile Mustafa Kemal arasında özellikle Fethi OKYAR, Ali Fuat CEBESÖY ve İsmet İNÖNÜ arasındaki derin ilişkiler ve savaş cephelerinden gelen "askerlik arkadaşlığı"nın nitelikleri anlaşılamazsa Ulusal Savaş'ın hazırlık dönemi, başarısı, aşamaları ve ayrıntıları da özümsemez.

Fethi OKYAR ve Ali Fuat CEBESÖY, Mustafa Kemal'in çocukluk ve okul arkadaşlarıdır. İsmet İNÖNÜ ise Mustafa Kemal'in komutası altında Kolordu Komutanlığı yapmış, onun askerlik görev arkadaşısıdır.

Bu ilişkiler çekiçle örs arasında gelişen çok sağlam ve güçlü bir birliktelik, vatan sevgisi ve cephede askerlik arkadaşlığı çerçevesinde gelişmiştir.

Mustafa Kemal'in 6 aylık mütareke İstanbul'unda geçirdiği dönem, yabancı askerlerin işgali altında acı ve hüznün içinde geçmiştir. Ancak bu altı ayın en önemli nirengi noktası Ulusal Savaş'ın düşünsel hazırlık dönemi olmasıdır. Bu dönem için Hikmet BAYUR şöyle diyor:

"Mustafa Kemal en büyük siyasal yeteneğini, İstanbul'da geçirdiği bu 6 ay boyunca göstermişti."¹⁷

d. Anadolu'ya Geçiş Kararı

Bu bildirimizin başında siyasal girişimlerden söz ederken temel hedef olarak Mustafa Kemal'in Harbiye Nazırlığı görevine gelmesi için çalışıldığı belirtilmişti. Ancak bu konuda olumlu sonuç alınamamıştır. Bir ara darbe girişimleri gündeme gelse de kısa sürede bu yolun gerçekçi olamayacağı anlaşılmıştır.

Samsun öncesi, Mustafa Kemal'in İstanbul'da geçirdiği 6 ay çok karmaşık günlerin yaşandığı bir dönemdir.

Son yıllarda alternatif bir "Millî Mücadele" tarihi yaratmak isteyen kimi yazarlar, belirsizlik taşıyan bu 6 aylık süreden yararlanarak değişik düşünceler ve seçenekler üretiyorlar.

Kimileri Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmekte geç davrandığını kimileri de Anadolu'ya geçişte Mustafa Kemal'i KARABEKİR'in ikna ettiğini yazarlar. Kimileri Padişah Vahdettin'in Mustafa Kemal'i Kuvayımiliyeyi kurması için Anadolu'ya gönderdiği gibi fantezilerle uğraşırlar. Ancak bunların hiçbirinin mantıksal dayanağı ve belgesi yoktur.

İşin özeti şudur:

Meclis kapatılmıştı, barışçı yollar kullanılarak hükûmette yer almak olanağı kalmamıştı.

İşgal güçleri İstanbul'da yönetimi ele almışlardı. Bu durumda hükûmet içinde yer alınsa bile yabancı işgal altındaki bir başkentte hükûmet ne yapabilirdi?

¹⁷ Yusuf Hikmet Bayur; Atatürk Hayatı ve Eseri - Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s. 277. Hikmet Bayur, İstiklal Savaşı sırasında Salihli Kuvayımiliye Cephesinde, daha sonra TBMM Ankara Hükûmetinin Dışişleri Bakanlığında çalıştı. Lozan konferansında görev aldı. Zaferden sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Manisa Milletvekilliği ve Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır.

Tutuklamalar başlamış ve sürüyordu. Bu durum Mustafa Kemal'in İstanbul'daki yaşamının üçüncü aşamasıdır. Mustafa Kemal o günleri şöyle anlatır:

“... Kendi kendime şu kararı verdim: Uygun bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içlerine girmek, bir müddet isimsiz çalıştıktan sonra, bütün Türk milletine felaketi haber vermek.

İçimde çok dikkatle izlediğim bu sırrı vakti gelmedikçe kimseye söylemedim. Böyle bir karar vermemiş gibi, herhangi temaslarıma devam ettim.”¹⁸

İNÖNÜ İle Görüşme

Anadolu'ya geçiş konusunda, İsmet İNÖNÜ ile Şişli'deki evde ayrıntılı bir görüşme yapıldığı, masaya haritalar serilerek Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçiş yollarının arandığı biliniyor. Prof.Dr.Utkan KOCATÜRK bu görüşmenin 15 Ocak 1919 tarihinde yapıldığını belirtir.¹⁹

Hemen ardından Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Ali Fuat CEBESÖY, 25 Şubat 1919'da 20'nci Kolordunun başına geçmek için Anadolu'ya hareket etmiştir. Mustafa Kemal artık Anadolu'da önemli bir mevzi kazanmıştır. Gizlice Anadolu'ya geçip 20'nci Kolorduya katılma planları yapıldı.

Mustafa Kemal'in başyaveri Cevat Abbas'ın hatırlarında Anadolu'ya geçiş girişimi açıkça anlatılır. Cevat Abbas şöyle diyor:

“Mustafa Kemal Paşa bir gün Kocaeli girişinin Taşköprü'sü üzerinden veya İzmit bölgesinden yararlanılarak 20'nci Kolordu sınırlarına ulaşacak bir yolun güvenlik altına alınması hususundaki önlemlerin alınmasını bana emretti.”²⁰

Cevat Abbas'ın belirtilen bölgede, Tavşancıl köyünde Yahya Kaptan Kuvayımiliye gurubunu sağlaması üzerine Mustafa Kemal, bu küçük savunma örgütünün tamamıyla güvenilir bir konuma gelmesini ve Anadolu'ya geçiş için ormanların yapraklanmasının beklenmesini yararlı görmüştü.

¹⁸ Atay; s.109.

¹⁹ Utkan Kocatürk; Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.176.

²⁰ Cevat Abbas; Yeni Sabah, 21 Mayıs 1941. Turgut Güner; Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Güner Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl, Güner Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 222. Atilla Oral; “Yahya Kaptan ve Kuvayımiliye” Bütün Dünya, 1 Ekim 2006, s. 20-26.

Cevat Abbas şöyle diyor:

“... Tasarladığımız yolların haritalarını tamamlamıştık. Ansızın bir gün, ATATÜRK'ün bizzat saptadığı Gebze civarından Tavşancıl'a inen yolu takip ederek Yahya ile arkadaşlarına kavuştuktan ve onları da yanımıza aldıktan sonra Yarımca civarından Değirmendere'ye geçecektik... İznik - Yenişehir bölgesinden geçerek 20'nci Kolordunun askerî birliklerinden birine ulaşmak kararımız planlanmıştı.”²¹

İşte, Ocak 1919 ortalarında Mustafa Kemal tarafından verilen gizlice Anadolu'ya geçme kararı ve geçiş planlarının uygulama alanındaki girişimleri böyledir.

29 Nisan 1919 günü Mustafa Kemal Harbiye Nazırlığına çağırılıp kendisine Anadolu'daki müfettişlik görevi verilmeseydi Mustafa Kemal planlanan bu yoldan zaten gizlice Anadolu'ya geçecekti ve Millî Mücadele'yi başlatacaktı.

Aşamalar

Mustafa Kemal İstanbul'da kaldığı 6 aylık sürede, gece gündüz Anadolu'da girişilecek bağımsızlık ve Kurtuluş Savaşı'nın planlarıyla uğraşmıştır.

Her hareketi, her teması, her konuşması, her düşüncesi bu temel hedefe yönelikti.

Bu dönemde Mustafa Kemal'in geçirdiği karar aşamaları özetle şöyledir:

a. Birinci Aşama

Mustafa Kemal, öncelikle yasal yollardan Harbiye (Savaş) Bakanlığına gelmek istedi. Özellikle 1918'in Kasım - Aralık aylarında bu göreve gelerek Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulama aşamalarına müdahale etmek ve vatanın kurtuluşunu siyasal yollardan sağlamayı amaçladı. Ancak bu girişimlerden başarı elde edilemedi.

b. İkinci Aşama

Yasal yollardan Mustafa Kemal'in Harbiye Bakanlığına gelemeyeceğinin anlaşılması üzerine iktidarın bir darbeyle ele geçirilmesi, Mustafa Kemal'in arkadaşları arasında söz konusu oldu. Ancak bu yolun başarılı ve gerçekçi olamayacağı çok kısa sürede anlaşıldı.

²¹ Güner; s. 223.

c. Üçüncü Aşama

Artık çıkış yolu olarak Anadolu'ya gizlice geçerek orada örgütlenmek seçeneği kalıyordu. Kanımızca, Mustafa Kemal Anadolu'ya geçiş kararını, Meclisin kapatılmasından sonra 21 Aralık 1918 ile Ocak 1919'un ilk yarısı arasındaki dönemde almıştır.

Ali Fuat (CEBESÖY) Paşa'nın 25 Şubat 1919'da Konya Ereğlisi'ndeki 20'nci Kolordunun başına gitmesi, Mustafa Kemal'i rahatlatmıştır. Bu nedenle başyaver Cevat Abbas'a verilen talimat yineleni ve Gebze - Tavşancıl yoluyla Değirmendere'ye varmak ve 20'nci Kolordu görev sınırlarına ulaşmak konusunda bölgede çalışmalar yapıldı ve haritalar oluşturuldu.

Mustafa Kemal, geçirdiği bu hazırlık dönemini şöyle anlatıyor:

“Bu geçirdiğim zamanın bir kısmını da hazırlıklara ayırdım. Tahmin edersiniz ki fikir hazırlıkları, seferberlikte asker toplamak için olduğu gibi davul zurna ile temin edilemez. Fikir hazırlıklarında tevazu ile çalışmak, kendini silmek, karşısındakine samimi bir kanaat ilham etmek lazımdır.”

Bu Karar Neden Hemen Uygulanmadı?

Anadolu'ya geçme kararının neden hemen uygulamaya konulmadığı hakkında da şöyle diyor:

“... verilmiş bir kararım varken onu niçin hemen tatbik etmiyorum? ... Hemen söyleyeyim ki ağır ve kati bir kararın doğruluğuna inanmak için vaziyeti her köşesinden mütalaa etmek lazımdır. Ağır ve kati karar tatbik edilmeye başlandıktan sonra ‘Keşke şu tarafını bu tarafını da düşünseydim... Belki bir çıkar yol bulurduk. Yeniden bunca kan dökmeye, bunca can yakmaya ihtiyaç kalmazdı!’ gibi tereddütlere yer kalmamalıdır. Böyle bir tereddüt, karar sahibinin vicdanında kaynayan bir nokta olur ve onu yaptığıının doğruluğundan da şüpheye düşürür. Bundan başka, beraber çalışacak olanlar, yapılandan başka bir şey yapılmak ihtimali kalmadığına inanmalı idiler. İşte benim mütareke sırasında dört beş ay İstanbul'da kalışım, sırf bunun içindir.”²²

Çok Önemli Bir Stratejik Karar

Askerî strateji olarak Anadolu'ya geçmeye karar veren Mustafa Kemal'in düşman işgalinin fiilen başladığı Ege Bölgesi'ne değil de Anadolu içlerine gitmesinin nedenleri üzerinde durulmuştur.

²² Atay; s. 111.

Mustafa Kemal'in temel amacı; Anadolu'da Kuvayımilliyyeyi oluşturmak, "Anadolu'da bir istinat noktası sağlayarak"²³ bu dayanak noktasından bir millî hükûmet çıkarmak ve böylece Anadolu'nun dört bir yanında işgal edilen vatan parçalarını kurtarmaktı.

Mustafa Kemal, daha baştan bu çok önemli bir gerçeği algılayarak temel çalışmayı bu hedef üzerinde kurmuştu. Ülkeyi işgal eden emperyalist güçlerin karşısına önce halkın, toplumun, milletin siyasal idaresini örgütleyecek bir halk hareketine gereksinim vardı.

İstanbul'dan Samsun'a hareketinden önce en ince noktasına kadar düşünülen planın esasları; ATATÜRK'ün kafasında bir model olarak oluşmuştu.

ATATÜRK bu modeli bir durum değerlendirmesi olarak Nutuk'un giriş bölümünde geniş bir biçimde açıklar.

Genel Durum

"Düşman devletler, Osmanlı Devlet ve memleketine karşı maddi ve manevi saldırıya geçmişler. Onu yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükûmeti de aynı durumda. Farkında olmadığı hâlde, başsız kalmış olan millet, karanlıklar ve belirsizlikler içinde olup bitecekleri beklemekte. Felaketin dehşet ve ağırlığını kavramaya başlayanlar, bulundukları çevreye ve alabildikleri etkilere göre kendilerince kurtuluş çaresi saydıkları tedbirlere başvurmakta... Ordu, ismi var cismi yok bir durumda. Komutanlar ve subaylar, Birinci Dünya Savaşı'nın bunca çile ve güçlükleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle yürekleri kan ağlıyor; gözleri önünde derinleşen karanlık felaket uçuğunun kenarında beyinleri bir çare, kurtuluş çaresi aramakla meşgul..."²⁴

ATATÜRK bu noktada padişahın durumunu ve padişaha karşı halkın tutumunu da şöyle özetliyor:

"Burada pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Millet ve ordu, padişah ve halifenin hainliğinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği din ve gelenek bağları dolayısıyla da içten gelerek boyun eğmekte ve sadık. Millet ve ordu bir yandan kurtuluş çaresi düşünürken bir yandan da yüzyıllardır süregelen bu alışkanlık dolayısıyla kendinden önce, yüce hilafet ve saltanat makamının kurtulmasını ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız

²³ Atatürk'ün Bütün Eserleri; C 10, s. 30-31. Atatürk'ün Enver Paşa'ya Yazdığı Mektup; 4 Ekim 1920.

²⁴ Nutuk; Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, s. 7-8.

kurtuluşun anlamını kavrama yeteneğinde değil... Bu inanca aykırı bir düşünce ve görüş ileri süreceklerin vay hâline! Derhâl dinsiz, vatansız, hain ve istenmeyen kişi olur...”

Bu durumlar karşısında ve İstanbul’dan Samsun’a giderken o günkü koşullarda kurtuluş için üç türlü görüş olduğunu belirten ATATÜRK, bu çareleri şöyle özetler:

1. İngiltere’nin koruyuculuğunu istemek,
 2. Amerika’nın güdümünü istemek,
 3. Bölgesel kurtuluş yollarına başvurmak.
- Mustafa Kemal kendi kararını da şöyle açıklar:

Hiçbirisi Doğru Değil

“... Ben, bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün gerekçe ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devleti’nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Ortada bir avuç Türk’ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı.

... Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi içeriğini yitirmiş bir takım anlamsız sözlerdi.

... O durumda sağlıklı ve gerçek karar ne olabilirdi?²⁵

... Bu durum karşısında tek karar vardı; o da ulusal egemenliğe dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak!

İşte, daha İstanbul’dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun’da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar bu karar olmuştur.”²⁶

Ya Bağımsızlık Ya Ölüm

ATATÜRK; Nutuk’ta bu kararın dayandığı güçlü mantığı açıklar ve temel olarak “Ya bağımsızlık ya ölüm!” ilkesini belirtir ve “Kurtuluş isteyenlerin simgesi, parolası bu olacaktı.” der.

Mustafa Kemal bu kararın uygulama metodunu da şöyle belirtiyor:

“Başarı için uygulanabilir ve güvenilir yol, her evreyi sırası geldikçe uygulamaktır. Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu bu idi. Bende öyle davrandım...”

²⁵ age.; s. 8.

²⁶ age.; s. 9.

... Ulusun gönlünde ve geleceğinde sezinlediğim gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi içimde taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmak zorunda idim.”²⁷

Bağımsız, Çağdaş Yeni Bir Devlet Kurmak

İşte Mustafa Kemal’in İstanbul’da geçirdiği 6 aylık dönemde düşündüğü ve planladığı karar, öncelikle vatanın emperyalist işgalden kurtulması ve sonra da ulusal egemenliğe dayanan, koşulsuz, tam bağımsız çağdaş, yeni bir Türk Devleti kurmak üzerineydi.

ATATÜRK bu hedefini de adım adım gerçekleştirmiştir.

İstanbul’da geçirilen bu çok karmaşık ve zorlu dönem ve daha sonraki aşamalar, belgeler ortaya çıktıkça Mustafa Kemal’in liderliğini, askerî planlama dehasını, siyasal öngörüsünü, üstün karakterini, önderliğini ve niteliklerini bir kez daha kanıtlamaktadır.

²⁷ Nutuk; s. 11.

MUSTAFA KEMAL’İ ANADOLU’YA GÖTÜREN ETKENLER

13 KASIM 1918 - 19 MAYIS 1919

Prof.Dr.Ergün AYBARS

Mustafa Kemal; tarihî bir rastlantıyla 13 Kasım 1918 günü, İtilaf devletlerinin (özellikle İngiliz) donanmasının Dolmabahçe önüne demir attığı sırada, İstanbul yakasına bir tekne ile geçiyordu. “Geldikleri gibi giderler.” sözünü, bu dehşet verici görüntüye rağmen büyük azimle ve askerliğin verdiği bilgi, vatan ve ulusa olan namus borcu ile söylemişti. Tarihin akışı onun haklılığını kanıtlayacaktır.

Daha İskenderun’da iken yeni kurulan kabinede Harbiye Nazırı olma isteğini sadrazam Ahmet İzzet Paşa’ya ileten Mustafa Kemal, 5-6 Kasım tarihli telgrafı ile de terhis ve silahların tesliminin durdurulmasını, aksi hâlde İngilizlerin her isteğine boyun eğilmek zorunda kalınacağını; İskenderun’un İngilizler tarafından anlaşılmaya aykırı işgaline karşı koyacağını bildirdi.¹ Onun bu tutumunun tehlike doğuracağından endişelenen İstanbul, Yıldırım Ordular Grubunu lağvetti.

Mustafa Kemal, İstanbul’a geldiğinde İzzet Paşa Hükûmeti istifa etmiş, Tevfik Paşa Hükûmetinin ise Mecliste güven oylaması yapılacaktır. Güven oylamasını engelleme girişimi başarısız olunca yeni yollar arayan Mustafa Kemal, silah arkadaşlarıyla görüşmelerde bulunarak kurtuluş yolları aramaya başladı. Hatta hükûmeti devirmek bile düşünüldüyse de işgal İstanbul’unda bunun sonuç vermeyeceği için üzerinde durmadılar. Tek çözüm kalıyordu: Uygun bir şekilde Anadolu’ya geçmek...

İç Etkenler

Mustafa Kemal’in (ATATÜRK) İstanbul’daki bu çalışmaları sürerken İtilaf devletleri stratejik noktaları işgal ediyor, ulaşım ve haberleşme kontrol altına alınıyordu. Diğer yandan Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları, Rıza Tevfik gibi tanınmış kişiler ve özellikle sarayın desteklediği çevreler, İttihat ve Terakkinin ileri gelenlerinin isimlerini İngilizlere vererek onların savaş suçlusu olarak yargılanmalarının sağlanmasına yardımcı oluyorlardı.

Bu arada Padişah Vahdettin, 21 Aralık 1918 günü Meclisi Mebusanı kapatarak ağabeyi Abdülhamit’in yolundan gideceğini gösterdi.² 12 Ocak 1919’da Tevfik Paşa istifa etti ve 13 Ocakta

¹ Uluğ İğdemir; Atatürk’ün Yaşamı, Ankara, 1980, s. 136-148. Atatürk anılarını Falih Rıfkı Atay’a yazdırmıştı. Bu anılar 1926’da “Hâkimiyet-i Milliye”de yayımlandı.

² Ergün Aybars; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ankara, 1995, s. 159.

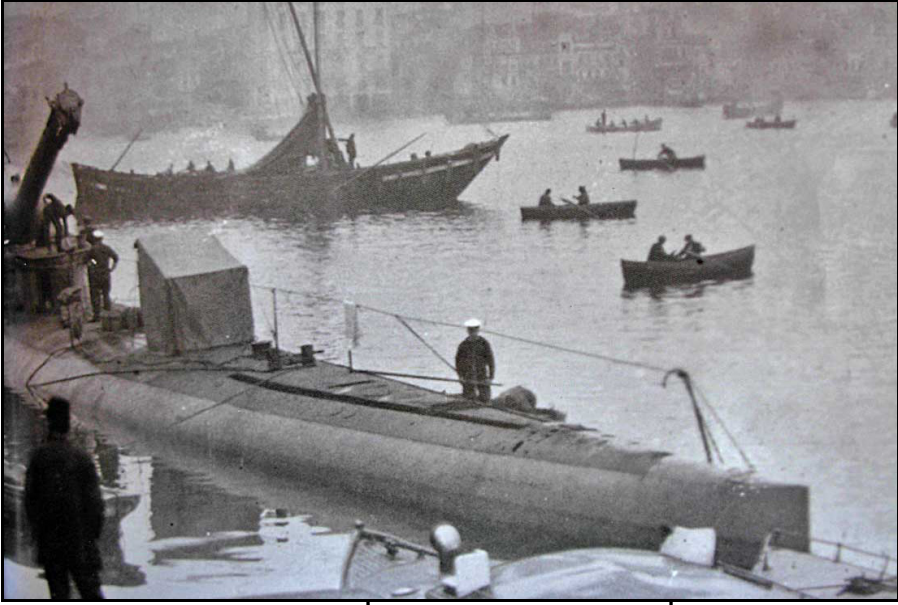
İngilizlerin isteğine uygun bir kabine kurdu. İngilizler kapitülasyonları yeniden yürürlüğe koydular. Düyunu Umumiye, Osmanlı Bankası ve Rejide çalışan yabancı sayısını artırırken azınlıkların koruyuculuğunu ele aldılar. Sansür uygulaması başladı. Edirne ve Trakya'daki "Müslüman" halkın silahları toplandı ve burada yaşayan silahlı Rumlara karşı korumasız bırakıldılar.

İstanbul ve Anadolu'da bulunan işgal kuvvetleri, giderlerinin önemli bir kısmını Osmanlı Devleti'ne ödetmeye başladılar. Birçok yerde Türklerin işlerine son verilerek azınlıklar o işlere yerleştirildi. Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin bir İngiliz savaş gemisi ile gelişi ve Galata'dan Kumkapı'ya gösterilerle gidişi ve 8 Şubat 1919'da Fransız generali Franchet d'Esperey'in Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişi gibi Rumların kendisine hediye ettikleri beyaz bir atla azınlıkların gösterileri arasında ve Türkleri aşağılayıcı davranışları ile girmesi, İstanbul'da dayanılmaz bir endişe ve umutsuzluk yaratıyordu.³

Fransız General Franchet d'Esperey, İstanbul'a Gelir Gelmez Şişane'den Beyoğlu'na Çıkan Yollarda Zafer Yürüyüşü Yaparken - 8 Şubat 1919.

³ Aybars; s. 160. Bernard Lewis; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1970.

Galata Köprüsü Yanında, İstanbul Halkının Görmesi İçin Bekletilen İngiliz İşgal Donanmasına Ait Bir Denizaltı - 1919.

İngilizler, daha İstanbul'a gelir gelmez Birinci Dünya Savaşı'nın kendilerince suçlu ilan ettikleri "1- İngiliz esirlerine kötü davranan, 2- Ermeni katliamı sorumluları"nı cezalandırmak için harekete geçtiler. "Türk'e çok sert bir ders vermek gerek" diyen General Milne ve "Cezalandırmanın hem Türk İmparatorluğu'nu parçalayarak milleti cezalandırma hem de benim listemdeki gibi yüksek görevlileri ibret için yargılayarak kişileri cezalandırma biçiminde olmasını öneriyorum." diyen Amiral Webb'in istekleri İngiltere'nin niyetini açıklıyordu.⁴

Tevfik Paşa'nın İngilizleri memnun etmemesi ve isteklerinin yerine getirilmesinin gecikmesi üzerine 3 Mart 1919'da istifa etmesi sağlandı. 4 Martta Damat Ferit Paşa sadrazam olarak atandı.

Ferit Paşa, ilk iş olarak İngilizlerin isteğini yerine getirmek için 8 Mart 1919'da İstanbul Harp Divanı Kararnamesi'ni yayımladı ve İttihatçı tutuklamaları hızlandırıldı. İngiliz İstanbul Yüksek Komiserliği, Londra'ya 2 Ocak 1919'da başvurarak tutuklama yetkisi istedi. Ancak İstanbul resmen işgal altında olmadığı için bu yetkiyi alamadı. Bu görevi padişah ve sadrazam büyük bir istekle yaptı ve böylece İttihatçıları tasfiye gerekçesiyle İngilizlerin antlaşmaya aykırı işgaline direnen subaylar ile diğer vatanseverler tutuklanmaya başlandı. 30 Ocak 1919'da Ziya GÖKALP, Hüseyin Cahit, İsmail CANPOLAT,

⁴ Bilal Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 23.

Dr.Tevfik Rüştü gibi isimler tutuklandı (27 kişi) ve savaş suçlusu olarak divanıharbe verildiler.

Bekirağa Bölüğü hapishane hâline getirildi. Tutuklamalara, Ermeni ve Rumların yardımıyla devam edildi. 9 Mart 1919'da Amiral Webb'i ziyaret eden Damat Ferit, "*Padişahın Allah'tan sonra İngiltere'ye güvendiğini*" belirttikten sonra, savaş suçlularının İngiltere'nin istediği şekilde cezalandırılacağına söz verdi. Bu sözünü tuttuğunu da Webb, Londra'ya bildirdi. 8 Nisan 1919'da Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey, Ermeni katliamı suçlusu olarak Nemrut Mustafa Paşa Divanı Harbi tarafından idama mahkûm edildi. Şeyhülislam fetvası ve padişahın onayı ile 10 Nisan 1919 günü de asılarak idam edildi.⁵ Bu idam, İstanbul halkının büyük tepkisini çekti. Sadrazamın evi taşlandı, çeşitli saldırıların yaşanması üzerine padişahın yeni idam hükümlerini imzalamaması ve İstanbul halkının tepkisini göz önüne alan İngilizler, Bekirağa'da bulunan tutukluları 28 Mayısta Malta'ya sürgün ettiler.

Azınlıkların cemiyetlerinin yıkıcı saldırgan çalışmaları, Teali İslam ve Kürt Teali cemiyetlerinin yıkıcı ve bölücü çalışmaları ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti aracılığı ile İngiltere ile iş birliği yapmaları, İstanbul'un İngiliz yanlısı iş birlikçi basınının da ihaneti (vatansever basın sansürle susturuluyordu) korkunç tabloyu tamamlıyordu.

Hiç kuşkusuz bütün bu olaylar, ihanet ve kanunsuz infazlar; haysiyetli, şerefli, "*vatan ve namus*" ahlakıyla dolu başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bütün bu insanları derinden yaralıyordu. İçeride böyle bir ihanet yaşanırken Paris Barış Konferansı'ndan gelen haberler de Türklüğün yok edilmek istendiğini gösteriyordu.

Dış etkenler

Öncelikle 1919 savaş sonrası dünyanın genel durumunu görmek gerekir. Mustafa Kemal'in Çanakkale'de İngilizleri Anafartalar'da mağlup etmesi, savaşın dört yıl sürmesine neden olmuş ve İngiliz Bahriye Bakanı Churchill'in "savaşın bir yılda biteceği" hayalini yıkmıştı. Savaşın uzamasının getirdiği her boyuttaki yıkım Rusya'da Bolşevik İhtilali'ne sebep olmuş, Alman İmparatorluğu yıkılmış, Avusturya-Macaristan ayrılmış, Osmanlı İmparatorluğu ömrünü tamamlamış, galipler de en az mağluplar kadar ağır yıkıntıya uğramışlardı. Savaşta çeşitli sebeplerden 20 milyon civarında, savaştan hemen sonra da yayılan İspanyol gribinden dolayı 30

⁵ age.; s. 74-76. Aynı divanıharp 27-28-29 Mayıs 1920'de onaylanan gıyabi kararlar başta Mustafa Kemal, Fevzi Paşa, Ali Fuat Paşa, Halide Edip Hanım olmak üzere 27 kişiyi idama mahkûm edecektir.

milyonu aşkın insan ölmüştü. İşsizlik, enflasyon, savaştan sakat dönenler, yanmış yıkılmış bir Avrupa bu korkunç tabloyu tamamlıyordu. Bu tablo; Avrupa'da komünizm, faşizm, nazizm gibi totaliter rejimleri de getirecektir.

1919'da dünya nüfusunun % 25'i Sanayi Devrimi'ni tamamlamış emperyalist ülkelerdi ve savaş bunların üstünlük rekabetinden çıkmıştı. Diğer %75'lik kısım ise geri kalmış, sömürge veya yarı sömürge durumunda olan ülkelere oluşuyordu. Paris'te Wilson Prensipleri "manda" sistemiyle çiğnenerek geri kalmış ülkeler yağmalanıyordu. O tarihte Hindistan yarımadası (Hindistan, Pakistan, Bangladeş) 400 milyonu aşkın nüfusa sahipti. Bir İngiliz genel vali ve 80 bin dolayında İngiliz asker, sivil, bürokrat ve iş birlikçiler tarafından yönetilerek sömürülüyordu.

Sovyetler, Bolşevik İhtilali'nin hemen sonrasında, Çarlık zamanında İngiltere ve Fransa ile yapılan tüm gizli anlaşmaları açıkladı. "Sözde" Paris Barış Konferansı'ndaki yağmalar bu anlaşmalar çerçevesinde yapılıyordu. İngiliz ve Fransız basını kendilerini haklı göstermek için gerçekleri saptırarak ve kendi kamuoylarını yanlış bilinçlendirerek yayın yapıyorlardı.

Özellikle İngiliz ve ikinci derecede Fransız basını, Türkiye (Osmanlı ismini kullanmıyorlar) hakkında açıkça "*yok edilmesi lazım gelen bir ulus ve yağmalanacak bir coğrafya*" yorumlarıyla etkili oluyorlardı. Büyük gazeteler, Türkiye'nin yalnız Avrupa'dan değil İstanbul'dan da atılmasını öneriyorlardı. Lloyd George; Yunan hayranlığı ve Venizelos için "*Perikles'ten sonra Yunanistan'ın yetiştirdiği en büyük devlet adamı*" ifadesi ile amacını açıkça ortaya koyuyor, "*müttefiklerin dostunun Venizelos*" olduğunu ileri sürerek Yunanistan'ı açıkça destekliyordu. İngiliz çıkarlarının Yunan dostluğuna dayandığını, Rumlara (*Anadolu'da yaşayanlar*) yardım etmenin Yunanistan ve Hristiyan dünyanın görevi olduğunu belirtiyordu.

Yalnızca İstanbul ve İzmir'de değil Sivas, Bursa, Aydın, Trabzon ve Ankara'da da Rumların çoğunlukta olduğunu ileri sürüyorlardı. Venizelos hemen tüm Ege Bölgesi'ni ve Marmara Denizi'nin İzmit Körfezi'nden Uşak'a kadar olan bölgeyi ve İstanbul ile Trakya'nın bütünü istiyordu.⁶ 20 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'na paralel olarak The Times, Daily Mail, The Observer, The Manchester Guardian gazeteleri müthiş bir Türk düşmanlığı kampanyası yürütmeye başladılar. Ermeni tehciri büyük bir katliam

⁶ Kenan Kırkpınar; Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922), Ankara, 2004, s. 75-77.

(soykırım kelimesi -jenocide- bu tarihte kullanılmıyordu) olarak niteleniyordu. Aylarca süren yazı dizileri bir sayfanın 1/3'ini kapsıyordu. Rahipler, Türkiye'de göçe tabi olanların konuşmaları, hemen her gün bu yazı dizilerinde yer alıyor ve kamuoyu hazırlanıyordu. Aynı yazı dizisinin yanında Müslüman Türklerin, Hristiyan Ermeni ve Rumlara İzmir, Samsun, Adana, Antep yöresinde katliamlarını sürdürdükleri haberleri yer alıyordu. Venizelos'un bu katliamların durdurulması için Londra'ya gelerek Yunan ordusuna izin verilmesi için temaslarda bulunduğu duyuruluyordu.⁷ Görülüyor ki İngiliz toplumu Yunan tezinin desteklenmesi için hazırlanıyordu.

Padişahın isteği ile Sadrazam Damat Ferit 30 Mart 1919'da Amiral Calthorp'a, İngiltere'ye tam sadakatle bağlanılmaya dayanan bir anlaşma önerisinde bulundu: "Türklerin ve Anadolu ile Arabistan arasında, değişik soydan insanların oturduğu bölgeler padişahın doğrudan egemenliğinde olacak. Osmanlı Devleti Arap ülkelerine geniş özeklik tanıyacak, fakat bu bölge halkları din yönüyle halifeye bağlı kalacak, para basma hakkı padişahın olacak, hutbe padişah adına okunacak, Osmanlı bayrağı dalgalanacak, dinî sembol olarak Medine'de bir Türk generalin komutasında bir garnizon bulunacak, Yemen'de savaş öncesi durum sürecektir, Ermenistan, İngiltere ve bağlaşıklarının alacağı karara göre bağımsız veya özerk olacak. Buna karşılık İngiltere 15 yıl süreyle, iç asayişini sağlamak ve dışa karşı Osmanlı bağımsızlığını korumak üzere, devletin gerekli gördüğü yerlerini (özerk bölgeler dâhil) işgal edecektir. Avrupa sınırı Burgaz, Ezine'den Samakof'a uzanacak, oradan Enez'in batısından Ege Denizi'ne varacak, Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nda bütün istihkâmlar yıkılacak ve buralar İngiliz yönetimine verilecek. Padişahın gerekli gördüğü nezaretlere, İngiltere İngiliz müsteşar atamasını 'dostluk' gereği kabul edecek (Mısır'da olduğu üzere), valilerin yanında 15 yıl süreyle müsteşarlık da yapacak İngiliz konsoloslar atanacak, mebusan seçimleri ve yerel seçimler İngiliz konsolosların denetimi altında yapılacak, İngiltere Başkent dâhil her yerde mali denetim yapacak, padişah dış siyasette mutlak serbest olacaktı." Amiral Calthorpe, bu metni "Halife ve Hâdim-ül Haremeyn-ül Şerefeyn" olan padişahın bu durumunun dikkate alınarak incelenmesi için Hükûmetine yolladı⁸. Bu teslimiyetçi politika tahtını güvence altına almak uğruna ülkeyi ve ulusu feda eden padişahın hayalciliğini de gösteriyordu.

⁷ Ergün Aybars; Millî Mücadele'de İngiliz Basını, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C IV, S 12, Ankara, 1988, s. 603-606. Fransa, İngiltere ile arasında olan Almanya konusundaki sürtüşmeler sebebiyle bir süre sonra Türkiye ile uzlaşacaktır.

⁸ Sina Akşin; "Osmanlı Padişahlarının Toprak ve Hilafet Uğruna Verdikleri Ödünler", AÜ Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C XXIX, S 3-4, s. 131-133.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Bolşevik İhtilali ile başlayıp Samsun yöresine gelen Rum göçleri hızlandı. 50.000'i aşkın göçmen bölgeye yerleştirildi. 1904 yılında Merzifon'da Amerikan Koleji öğretim ve yönetim kurulunun çalışmalarıyla kurulmuş bulunan "Pontus Cemiyeti", Samsun Trabzon arasında Pontus Devleti kurmak için Amerikan Koleji merkez olmak üzere yoğun çalışmalara başladı. Pontus çeteleri bölgede katliam, yağma ve tecavüz ile Müslüman halkı göçe zorlama yöntemine başvurdu. Buna karşılık Topal Osman Ağa başta olmak üzere savunma çeteleri oluştu. İngiliz basını bu durumu, "Müslüman Türkler, Hristiyan Rum ve Ermenileri katlediyor" şeklinde yazıyorlardı.

Fransa'da ise Le Petit Marseillais, Le Temps, Le Petit Journal, L'Echo de Paris, Le Figaro vb. birçok gazete; "*Türkiye barışı*" konusuna yer verirken ezici bir çoğunlukla 1919 yılının Şubat ve Mart aylarında Yunanistan lehine büyük bir kampanya yürütüyorlardı. "*Fransa Helenizm Hakları Cemiyeti*"nin 9 Şubat 1919'da Venizelos'un da katıldığı bir toplantıda Joseph Reinach'ın bu konudaki görüşleri, ertesi günlerin gazetelerinde büyük yankı yaptı.⁹ Yunanlıların eski Grek uygarlığını temsil ettikleri ve Hristiyan oldukları gerekçesiyle Türk düşmanlığına dayanan bu kampanya, Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi'ni toplamasına kadar sürecektir. Pontus ve Koçgiri ayaklanmaları sebebiyle henüz Batı Cephesi'nde Yunan işgaline karşı ordu yokken ileride TBMM cephe güvenliği için Merkez Ordusunu kurmak zorunda kalmış ve bölgeye bir İstiklal Mahkemesi göndermiştir.

İngiltere, bu gelişmelerin ardından 21 Nisan 1919'da Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek Karadeniz yöresinde asayiş ve sükûn sağlanmadığı takdirde Mondros Mütarekesi'nin 7'nci ve 24'üncü maddelerine dayanarak buraları işgal edeceğini bildirdi. Anadolu'ya askerî güç sevk edecek yeterli sayıda birliği olmayan İngiliz yüksek komiserliği, Türklerin elindeki silahların toplanmasını, çetelerin ortadan kaldırılmasını, asker toplamanın durdurulmasını istiyordu. Damat Ferit, önce İngiliz siyasi temsilcisi ve sonra da Dâhiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Mehmet Ali Bey ile görüştü. Hükûmet, İngilizlerin memnun edilmesi için bölgeye bir müfettiş gönderilmesinin uygun olduğu görüşüne vardı. Mehmet Ali Bey, aile dostu olan Ali Fuat Paşa aracılığıyla tanışmış bulunduğu Mustafa Kemal Paşa'yı Damat Ferit Paşa'ya önerdi.¹⁰

⁹ Yahya Akyüz; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, Ankara, 1978, s. 108-151.

¹⁰ Aybars; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, s. 152-153. Sina Akşin; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1976, s. 279-281.

Anadolu'ya geçiş çalışmalarını sürdüren Mustafa Kemal Paşa'nın hayal edemeyeceği bir fırsat doğmuş oldu. Mustafa Kemal Paşa, Vahdettin veliaht iken Avrupa gezisinde yaverliğini yapmıştı. İttihatçı değildi, savaş karştıydı ve Alman yanlısı olmamıştı. anakkale'de kahraman ve ordu içinde sevilen ve sayılan bir komutandı. Saray, ordu tarafından sevilen bir komutanı kendi yanına alırsa İttihat ve Terakkinin ordu üzerindeki etkisini kırabilirdi. 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine l kararname (Harbiye Nezareti, Sadrazam nerisi ve Padişah onayı) ile atanan Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919 günü İşstanbul'dan Samsun'a doğru yola ıktı. Bandırma Vapuru Anadolu'ya "*istiklal ve hürriyet*"ın azim ve kararlılığını götürüyordu.

Mustafa Kemal altı ay İşstanbul'da yapılacak savaşın şartlarının oluşmasını bekledi. Öncelikli tercihi, Harbiye Nazırı olup silah ve cephaneyi teslim etmemek, terhisi yavaşlatmak ve barış masasında kuvvetli durmaktı. Ancak Tevfik Paşa güvenoyu alınca bu yol kapandı. Mustafa Kemal'den başka hemen hiç kimsenin kafasında topyekn bir savaşla ülkenin kurtulabileceği düşüncesi yoktu. Genel kanı, barış anlaşması imzalanınca galipler daha önce olduğu gibi ülkeyi terk edeceklerdi. 1829'da Rus orduları Edirne'ye kadar gelmişti. Londra Antlaşması ile Mora Krallığı kurulmuş ve Rus orduları gitmişti. 1878'de yine Rus orduları İşstanbul'un 20 km yakınındaki Yeşilköy'e gelmişler, Berlin Kongresi'nde barış sağlanınca ülkeyi terk etmişlerdi. şimdi de aynı beklentiler yaygındı. Padişah bu koşullarda İngiltere'nin iyi niyetine güvenerek kendi politikasını İngiliz himayesine bırakıyordu. Oysa gizli anlaşmalar açıklanmıştı ve Doğu Anadolu Ermenistan'a; Trakya ve İzmit'ten Uşak oradan da Aydın'a uzanacak olan bölge Yunanistan'a verilecekti. 1919'da İngiltere'de yayımlanan dünyanın son siyasi durumunu gösteren atlasla Batı Anadolu ve Trakya yeşil renkle "To Greece" diye gösteriliyor, Doğu Anadolu "Armenia" ve Van Gölü'nün güneyi ise "Kurdish Kingdom" olarak yer alıyordu. İngiltere'nin niyetlerini bilen aydınları ise ABD himayesine girmek istiyordu. Bu sebeple İngiliz Muhipler Cemiyetine rakip olan Wilson Prensipleri Cemiyetine katılarak ABD manda yönetimini istiyorlardı. Hiç kimsenin bu dönemde silahlı bir mücadeleye girişmesi olası görünmüyordu. Mustafa Kemal böyle bir ortamda, koşullar oluşmadan bir mücadelenin başarı şansını çok düşük görüyordu ve bu sebeple arkadaşlarıyla yapılan toplantılarda bu olanakların sağlanmasına çalıştı. Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların Kolordu komutanlıklarına atanmaları, yolu açan ilk aşama oldu. İngiltere'nin 21 Nisan 1919 tarihli notasının müfettişlik konusunu gündeme getirmesi de Mustafa Kemal Paşa'ya hiç beklemediği bir tarihî fırsatı tam

zamanında verdi. Ancak bu durum bile topyekûn bir bağımsızlık savaşı için yeterli görünmüyordu.

Yunan İşgal Askerleri İzmir'de (15 Mayıs 1919)

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan orduları tarafından işgali; geçici bir işgal olmadığını, Yunanların Ege Bölgesi'ni Yunanistan'a katacağını gösteriyordu. İzmir'in işgali İstiklal Savaşı'nın sebebi ve hedefi oldu. Buna rağmen Amerikan Mandacıları Sivas Kongresi'nde, "manda" fırsatını kaçırmamak için Mustafa Kemal'in kongre başkanlığını engellemeye çalışmışlardır. Mustafa Kemal'in Heyeti Temsiliye başkanı olarak İstanbul Hükûmetini zor duruma sokmaması baskıları yapılmış; Damat Ferit'in sadrazamlıktan düşürülmesi ve 20 Ekimde Amasya'da İstanbul Hükûmetinin temsilcisi Salih Paşa'nın Mustafa Kemal'in "Meclisi Mebusanın Anadolu'nun güvenli bir şehrinde toplanması" tezini kabul etmesine rağmen 16 Kasım'da Sivas'ta yapılan komutanlar toplantısında arkadaşları, Meclisin İstanbul'da toplanmasında karar alıp Mustafa Kemal'i yalnız bırakmışlardı. Sadrazamın Heyeti Temsiliyeden şikâyetleri üzerine de başta Kâzım KARABEKİR Paşa olmak üzere Heyeti Temsiliyeyi dağıtması için Mustafa Kemal'e baskı yapılmıştı. Fevzi ÇAKMAK bile diplomasi ile barışı sağlanabileceği umudunu taşıyordu. 16 Mart 1920 İstanbul'un resmen işgali ve askerlerimizin uyurken katledilmeleri, Fevzi Paşa'nın odasını süngülü İngiliz askerlerinin basması, Mustafa Kemal'i haklı çıkarmış ve BMM'yi açan Mustafa Kemal topyekûn savaş amacına ulaşmada tartışmasız lider olmuştur.

Sonuç

Tarih âdeta Mustafa Kemal Paşa'ya büyük bir fırsat sunuyordu. Lloyd George'un "*Türklüğü yok etme ve Anadolu'yu yağmalama ihtirasları*" sonucu 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesi, İzmir'i İstiklal Savaşı'nın nihai hedefi yapıyordu. Lloyd George'un "*İzmir'i Yunan ordusunun işgal etmesi*" planına Winston Churchill'in "*Yunan işgalinin küllenmiş Türk milliyetçiliğini alevlendireceği*" uyarısına; Lord Curzon'un "*Selanik'in 5 km dışında asayişi sağlayamayan Yunanların İzmir'e asker çıkarmasına*" karşı gelmelerine rağmen Venizelos'a bu görev verildi. Yine Yunan Albayı Meteksas'ın, "*İzmir'e asker çıkarmayalım, Türkleri Anadolu'da yenemeyiz. Anadolu mezarımız olur.*" uyarısına "*Trakya ve Boğazlara, İstanbul'a yerleşelim*" önerisine rağmen Yunan yönetiminin işgali gerçekleşti. Lloyd George'un ihtirasları ve Yunan ihtirasları birleşerek tarihin akışını yönlendirdi. Yüzyıllarda ender yetişen bir dâhi Mustafa Kemal ATATÜRK, bütün bu ihtirasların ürünü olan Sevr'i tarihe gömdü.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN İSTANBUL'DAN HAREKETİ VE SAMSUN'A ÇIKIŞI

Prof.Dr.Temuçin Faik ERTAN*

Giriş

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasının ya da Anadolu'ya geçmesinin hemen herkes tarafından bilinen öyküsü ana hatlarıyla şöyledir: Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve Yıldırım Ordularının lağvedilmesi sonrasında, Adana üzerinden 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiş ve aynı gün İtilaf Donanmasını Boğaz'da görünce “*Geldikleri gibi giderler.*” diyerek ülkenin geleceğine dönük düşüncesini ortaya koymuştur.¹

Mustafa Kemal Paşa, ilk olarak Tefvik Paşa Hükûmetinin güvenoyu almaması için faaliyette bulunmuş ve hükûmeti kurma görevinin yeniden Ahmet İzzet Paşa'ya verilmesi için çaba sarf etmiştir. Ancak Tefvik Paşa Hükûmeti güvenoyu almış² ve Ahmet İzzet Paşa'nın yeni bir hükûmet kurma ihtimalinin ortadan kalkmasıyla harbiye nazırı olma girişimi sonuçsuz kalmıştır.

Aynı dönemde yakın arkadaşı Fethi Bey ile birlikte *Minber* isimli bir gazetenin çıkarılmasında rol oynayan Mustafa Kemal Paşa, bu gazetede zaman zaman yazılar yazmıştır. Daha da önemlisi ülkenin durumuyla ilgili olarak arkadaşlarıyla sık sık bir araya gelmiş, kurtuluş çareleri hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Fethi Bey, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Kâzım KARABEKİR Paşa gibi arkadaşlarıyla yapmış olduğu toplantılarda, İtilaf devletlerinin denetiminde bulunan İstanbul'da kurtuluş çareleri üretilemeyeceği, Kuvayımilliye ve Müdafaa-i Hukuk hareketinin geliştiği Anadolu merkezli bir mücadelenin yürütülmesi gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Anadolu'ya ise bir ihtilalci grup olarak değil, Osmanlı Hükûmetinin görevlisi olarak geçmek daha işlevsel görülmüştür. Bu sayede halkın tepkisi çekilmeyeceği gibi ulusal örgütlenme için de zaman kazanılacaktı. Bu karar doğrultusunda Kâzım KARABEKİR Paşa Erzurum'daki 15'inci Kolordu Komutanlığına, Ali Fuat Paşa da Ulukışla'dan Ankara'ya taşınmasına karar verilen 20'nci Kolordu Komutanlığına atanacaktı.³

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü.

¹ Enver Behnan Şapolyo; Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, 3. Baskı, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1958, s. 273. Alev Coşkun; Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s. 41.

² Falih Rıfki Atay; Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919), İstanbul, 1965, s. 82-83.

³ Kâzım Karabekir; İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, s. 16.

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Kasım 1918'den 16 Mayıs 1919'a kadar geçen sürede İstanbul'daki faaliyetlerine bakıldığında bu faaliyetlerin iki döneme ve değişik stratejilere ayrıldığı görülmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geldiği ilk günlerde burada kalarak mücadele etmeye çalışmış ve öncelikle de legal yolları denemiştir. Bu dönemde Ahmet İzzet Paşa tarafından kurulacak olan hükûmette harbiye nazırı olarak görev almak ilk hedefi olmuştur. Bunun gerçekleşmesi için bir yandan Tevfik Paşa'nın güvenoyu almaması için çalışmalar yapmış, diğer yandan da Fethi Bey'in çıkarmış olduğu Minber'de yazılar yazmıştır.⁴ Ancak Tevfik Paşa Hükûmetinin güvenoyu alması ve kısa bir süre sonra da Minber'in önce sansür edilmesi ve ardından da kapatılması yüzünden legal olarak İstanbul'da siyasal faaliyette bulunma olanağını kaybetmiştir.

Harbiye Nazırı olmak umudunu yitiren Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan ümidini yitirmemiştir. Bu kez illegal faaliyetlere yönelmiş ve bir ihtilal ile yönetime gelmek için yakın arkadaşlarıyla görüşmelere başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa anılarında bu süreci şu şekilde ifade etmektedir: *"Bir gün Fethi Bey ve dört müşterek arkadaşımızla birlikte bir hayli münakaşadan sonra, bir ihtilalci komite kurmaya karar verdik ve ihtilalci tedbirler düşünmeye başladık: Padişahı değiştirmek, kabineyi düşürmek, yeni bir kabine kurarak daha azimli hareketlere başvurmak gibi... Başka bir gün bizim Şişli'deki evde toplantımız*

⁴ Atay, s. 89.

nihayet bulduktan sonra dört kişiden biri, İsmail CANBULAT Bey dedi ki: 'Arkadaşlar, ben çok düşündüm. Namusumla söz veririm ki sırrınız gizli kalacaktır, fakat komitede çalışmaya devam edemeyeceğim.' Hepimiz hayretler içinde birbirimize baktık, içimizden biri 'Bu ne demek, muvaffakiyetimizden emin mi değilsiniz?' diye sordu. 'Hayır, bunu düşünmedim. Muvaffak olacaksınız. Fakat ihtilalciler muvaffak olsa bile birçok tehlike karşısındadırlar. Bunu da kabul etmelidirler. İşte o zaman ben ve benim gibiler, sizin kararlarınızı tatbik etmek üzere iktidara gelecek ihtiyat namzetleri oluruz.' Fethi Bey'le ben gözlerimizle konuştuk. Derhâl dedim ki: 'Beyefendinin iştirak etmeyeceği bir teşebbüs makul de olmayabilir. Onun için cemiyeti hemen feshetmeliyiz.' Böyle yaptık.⁵

Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Vahdettin'i öldürmekten, hükûmeti düşürmekten esaslı bir sonuç almaya imkân olmadığını anlamışlardır. Çünkü böyle bir durumda yeni bir hükümdar ve yeni hükûmette de düşman süngüleri karşısında bulunmak durumundan kurtulmuş olmayacaklardı.

Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Fethi ve İsmail Canbulat Beylerin de aralarında bulunduğu vatansever bazı kişilerin tutuklanması⁶, ardından Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idama mahkûm edilmesi ve bu kararın infazı⁷, Mustafa Kemal Paşa'da her ne pahasına olursa olsun İstanbul'dan ayrılmak fikrinin yerleşmesine yol açmıştır. Kemal Bey'in Ermeni olaylarından suçlu görülerek idam edilmesinin Mustafa Kemal Paşa'yı yakından etkilediği bir gerçektir. Öyle ki bu haksız idamı unutmayan Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilanından sonra Kemal Bey'in ailesine yardım etmek için elinden geleni yapmıştır.

Fethi Bey'in tutuklanması ve Kemal Bey'in idamı sonrasında, Mustafa Kemal Paşa, önceleri hiçbir sıfat ve yetki olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtuluş çareleri aramak düşüncesine yönelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya açtığı *"hiçbir sıfat ve yetki olmaksızın Anadolu'ya geçmek"* düşüncesi⁸, onun saray ve hükûmet ile herhangi bir bağlantısının ve hatta hiçbir beklentisinin olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

⁵ Atay, s. 88. İsmet Görgülü; Atatürk'ün Anıları, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 180-181.

⁶ Sina Akşin; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, C I, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 198. Selahattin Tansel; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977, s. 119.

⁷ Akşin; s. 199.

⁸ Atay; s. 91. İsmet Paşa da anılarında bu sözden bahsetmeden Mustafa Kemal'in Anadolu'ya her ne pahasına olursa olsun geçmek konusunda kararlı olduğunu ifade etmektedir. İsmet İnönü; Hatıralar, I. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 174.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmek konusunda ciddi çalışmalar yaptığı bir gerçektir. Tasarı aşmasında kalan plana göre bu geçişte güvenliği, Gebze'de Kuvayımilliye'yi örgütleyen ve Mustafa Kemal Paşa ile yakın ilişkide olan Yahya Kaptan sağlayacaktı. Anadolu'ya geçiş için ise Gebze, Tavşancıl, İzmit ve Değirmendere yolu kullanılacaktı.⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta Yahya Kaptan'a fazlaca yer ayırması ve kahramanlığından söz etmesi¹⁰, Yahya Kaptan'ın öldürülmesinin içine ne derece işlediğini göstermesi açısından önemlidir. Nutuk'ta yer alan ifadeler ile sonraki dönemlerde Yahya Kaptan'ın heykelinin dikilmesi ve bir yerleşim merkezine adının verilmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın Yahya Kaptan ile ortak duygu ve düşünceye sahip olduğunu ve ortak çözüm arayışlarına yöneldiğini göstermektedir.

Ancak olaylar, Mustafa Kemal Paşa'nın da ummadığı gibi gelişmiş ve Anadolu'ya resmî bir sıfat ve geniş yetkilerle geçmek fırsatı doğmuştur. Anadolu'ya geçmek konusunda kararlı olan Mustafa Kemal Paşa, yapılan teklifi değerlendirmiş ve Anadolu'daki ilk günlerinde, kendisine zaman kazandıracak olan yetkiler elde ederek Samsun'a hareket etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 9'uncu Ordu Müfettişliğine Atanması

Böylesi bir ortamda -içeride işgallerin yayıldığı, bu işgallere karşı Kuvayımilliye ve Müdafaa-i Hukuk hareketinin geliştiği, dışarıda ise Paris'te barış görüşmelerinin¹¹ yapıldığı bir dönemde- Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Türklerle Rumlar arasındaki çatışmaların bölgenin asayişini bozduğu gerekçesiyle İngilizler Osmanlı Hükûmetinden söz konusu asayiş sorunun çözümünü istemişlerdir.¹² Bu istek üzerine bölgeye göndermek için uygun bir isim arayan hükûmet çevreleri, Mustafa Kemal Paşa üzerinde görüş birliğine varmış ve Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı makamına davet ederek İngiliz isteklerinin bulunduğu dosyayı kendisine vermiş ve görev teklif etmiştir.¹³

⁹ Coşkun; s. 186-188.

¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk; Nutuk, C I, Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, İstanbul, 1971, s. 309-329.

¹¹ Paris Barış Konferansı için bk. Dimitri Kitsikis; Yunan Propagandası, İstanbul, 1963. Margaret Macmillan; Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2003.

¹² Şevket Süreyya Aydemir; Tek Adam, C I, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974, s. 398.

¹³ Hikmet Bayur; Atatürk Hayatı ve Eserleri, Güven Basımevi, Ankara, 1963, s. 293.

Askerî hiyerarşi de göz önüne alındığında daha önce Ali İhsan Paşa'dan boşalan 6'ncı Ordu Komutanlığını reddeden Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine verilmiş olan bu görevi kabul etmesi, neredeyse bir zorunluluk hâline gelmiştir. Ancak bu zorunluluktan dolayı isteksizce kabul edilen bir görev olmayacaktır. Görevi kabul eden Mustafa Kemal Paşa, hemen konunun detayı ile ilgili olarak Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile görüşmek istemişse de Fevzi Paşa'nın hastalığı nedeniyle bu mümkün olamamış ve onun yerine Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşa ile bir görüşme yapabilmıştır. Kâzım Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Harbiye Nazirından aldığı talimatı aktarırken *"Maksat Samsun havalisinde Rumlara tecavüz eden Türkleri tedip etmek, sonra da Anadolu'da birtakım millî teşekküller belirliyormuş onları da ortadan kaldırmak. Mustafa Kemal'i de bunun için yolluyoruz. Kendisine Sadrazam Paşa ile beraber bir selahiyetname vereceğiz."* dediğini özellikle vurgulama gereği hissetmiştir.¹⁴ Bundan da anlaşılacağı gibi Mustafa Kemal Paşa'nın hangi görevle Anadolu'ya gönderileceği büyük ölçüde belliyken bu görev esnasındaki yetkileri henüz belirlenmemiştir. 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği makamı ve bu makamın ifa edeceği görev, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsı için ihdas edilmiş olmamasına karşın söz konusu makamın yetkisinin ve görev alanının belirlenmesinde Mustafa Kemal Paşa doğrudan rol oynamıştır.

Sonuçta, Mustafa Kemal Paşa'ya verilen görev ve yetkiler aynı talimatname içinde yer almış ve şu şekilde düzenlenmiştir:

"Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine ait görevler yalnız askerî olmayıp müfettişliğin kapsadığı bölge dâhilinde aynı zamanda mülkidir.

1- Bu müşterek görevler şunlardır:

A. Bölgede iç güvenliğin sağlanarak yerleştirilmesi ve bu asayişsizliğin ortaya çıkış sebeplerinin tespiti.

B. Bölgede, ötede, beride dağınık bir hâlde varlığından söz edilen silah ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak uygun yerlerde toplanması ve muhafaza altına alınması.

C. Çeşitli yerlerde birtakım komitelerin bulunduğu, bunların asker toplamakta oldukları ve ordunun resmî olmayan bir şekilde bunları koruduğu ileri sürülüyor. Böyle komiteler mevcut olup asker topluyor, silah dağıtıyor ve ordu ile de münasebette bulunuyorlarsa kesinlikle men edilerek bu çeşit bağımsız komitelerin de kaldırılması.

¹⁴ Atay, s. 108. Görgülü, s. 205.

2- Bunun için:

A. İki tümenli olan Üçüncü ve dört tümenli olan On Beşinci Kolordular, Müfettişlik emrine verilmiştir. Bu Kolordular, harekât ve güvenlik hususlarını doğrudan doğruya Müfettişlikle; günlük işleri, yani özlük işleri, asker ve mühimmat gibi hususlarda ise geçmişte olduğu gibi Harbiye Nezareti ile haberleşeceklerdir.

Tümen ve yahut kumandanlığa yahut özel bir göreve atanacak subayların atanma ve yer değiştirmeleri, Müfettişliğin onayı veya isteği ile olacaktır. Bununla beraber Müfettişliğin lüzum ve yarar görerek diğer hususlarda da verdiği talimatı Kolordu Kumandanlıkları olduğu gibi uygulayacaklardır. Özellikle sağlık konuları çok önemlidir. Bu yoldaki inceleme ve uygulamaların halka da yaygınlaştırılması gerekir.

B. Müfettişlik bölgesi Trabzon, Erzurum, Sivas ve Van vilayetleriyle Erzincan ve Canik bağımsız livalarını içine aldığından Müfettişliğin yukarıda sayılan görevleri yerine getirebilmesi için vereceği bütün talimatı bu vilayetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya yerine getireceklerdir.

3- Müfettişlik sınırına komşu vilayetler ve bağımsız livalar, (Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu) vilayetleriyle Kolordu Kumandanlıkları da Müfettişliğin görevini yerine getirmesi sırasında doğrudan yapılacak başvuruları dikkate alacaklardır.

4- Müfettişliğin askerî konularda başvuracağı makam Harbiye Nezareti olmakla beraber, diğer konular için ilgili makamlarla haberleşecek ve bu haberleşmelerden Harbiye Nezareti'ne de bilgi verecektir.”¹⁵

Harbiye Nazırı Şakir Paşa imzalı ve 7 Mayıs 1919 tarihli bu talimat suretinin birinci kısmında Mustafa Kemal Paşa'ya verilen görev yer alırken sonraki bölümlerde yetkilerine ve yetki bölgesine vurgu yapılmaktadır. Daha açık bir deyişle talimatnamenin birinci maddesi kim görevlendirilirse görevlendirilsin yapacağı işleri kapsarken 2, 3 ve 4'üncü maddeler Mustafa Kemal Paşa'nın çabalarının bir sonucu olarak eklenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Kâzım Paşa ile birlikte hazırlamış olduğu yetki belgesinin hükûmete de kabul ettirilmesi gerekiyordu. Harbiye Nazırı, Kâzım Paşa'nın okuduğu metinle ilgili olarak “Siz üçüncü ordu müfettişliği değil,

¹⁵ Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Ankara, 1999, s. 22-25. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Ankara, 1982, s. 23-24.

Anadolu'nun tümüne yaygın bir müfettişlik kurmuşsunuz. Bu ne demek?" diyerek tepkisini ortaya koymuş ve Kâzım Paşa'nın bunun normal bir usul olduğunu söylemesi üzerine de imzasının şart olmadığını, mührün yeterli olduğunu belirtmiştir. Kâzım Paşa'nın mühürlendiği belge Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir.¹⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın bu gelişmeden hemen sonra Rauf Bey ile birlikte tutuklu olan Fethi Bey'i ziyaret etmesi ilginçtir. Bu görüşmede Fethi Bey'e planlarını anlatan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da millî bir ihtilal ordusu kuracağını, halk iradesine dayanan bir meclis toplayacağını ifade etmiş ve bu amaçlarına ulaşmadan da İstanbul'a dönmeyeceğini açıklamıştır.¹⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın yetki belgesini alır almaz tutuklu bulunan Fethi Bey ile görüşmeye gitmesi ve gelişmelerden onu haberdar etmesi, Anadolu'da gelişecek mücadelenin örgütlü bir kadroya dayanacağını göstermesi açısından önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 9'uncu Ordu Müfettişliği Karargâhını Oluşturması

Görevi kabul eden Mustafa Kemal Paşa, hemen karargâhını oluşturmak işine koyulmuştur. Genelkurmay İkinci Başkanı Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile yapmış olduğu görüşmede, karargâhını kendisinin oluşturmak istediğini belirtmiş ve beraberinde götüreceklere de bizzat kendisi seçmiştir. Karargâhın kaç kişiden oluştuğuna dair tam bir görüş birliği yoktur. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 18 kişi olarak belirtilen rakamlar¹⁸, 23'e kadar uzanmaktadır.¹⁹ Ancak son belgeler ışığında, karargâhın 23 kişiden oluştuğu fikri ağır basmaktadır.²⁰ Farklı yaklaşımların bulunduğu bir diğer konu ise Refet Bey'in bu karargâhta olup olmadığıdır. Refet Bey, bazı araştırmalarda Mustafa Kemal Paşa'nın oluşturduğu karargâhın bir parçası olarak ele alınmasına karşın bu bilgi de tartışmalıdır. Çünkü Refet Bey, Bandırma Vapuru'nda bulunmakla birlikte o, Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhından bir subay olarak değil atanmış olduğu Sivas'taki 3'üncü Kolordu Komutanlığı görevine başlamak için Bandırma Vapuru'na dâhil olmuştur. Refet Bey de herkes gibi gizli olmayan bir şekilde İngiliz vizesi alarak yola çıkmıştır.²¹ Bu arada

¹⁶ Lord Kinross; Atatürk Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, çev.Ayhan Tezel, İstanbul, 1973, s. 244.

¹⁷ age.; s. 245.

¹⁸ Fethi Tevetoğlu; Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Ankara, 1971, s. 14.

¹⁹ Semih Yalçın - Salim Koca; Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçiş, Ankara, 2005, s. 291.

²⁰ Murat Bardakçı; Şahbaba, İstanbul, 1998, s. 132.

²¹ Yalçın - Koca; s. 291.

Refet Bey'in vapura gizlice bindiği yolundaki görüşler tartışmaya açıktır.

Son araştırmalar ışığında Mustafa Kemal Paşa tarafından oluşturulan karargâhta şu isimler yer almıştır: Mustafa Kemal Paşa (9'uncu Ordu Müfettişi), Kurmay Albay Manastırlı Kâzım (Müfettişlik Kurmay Başkanı), Dr.Albay İbrahim Tali (Müfettişlik Kurmay Başkanı), Kurmay Yarbay Mehmet Arif (Kurmay Başkan Yardımcısı), Kurmay Binbaşı Hüsrev (Karargâh Erkânıharbiyesi İstihbarat ve Siyasi Şube Müdürü), Topçu Binbaşı Kemal (Müfettişlik Topçu Komutanı), Dr.Binbaşı Refik (Sağlık Başkan Yardımcısı), Yüzbaşı Cevat Abbas (Müfettişlik Başyaveri), Yüzbaşı Mümtaz (Kurmay Mülhâkı), Yüzbaşı İsmail Hakkı (Kurmay Mülhâkı), Yüzbaşı Ali Şevket (Müfettişlik Emir Subayı), Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Karargâh Komutanı), Üsteğmen Hayati (Kurmay Başkanı Emir Subayı ve Müfettişlik), Üsteğmen Arif Hikmet (Hukukçu), Üsteğmen Abdullah (İaşe Subayı), Teğmen Muzaffer (Müfettişlik İkinci Yaveri), Dr.Behçet (Askerî Doktor), Ali Rıza (Adli Müşavir), Rahmi (Tabur Hesap Memuru), Ahmet Nuri (Tabur Hesap Memuru), Birinci Sınıf Katip Faik (Şifre Katibi), Dördüncü Sınıf Katip Memduh (Şifre Katibi Yardımcısı), Tahir (Zabıt Vekili)...²²

Tevfik Bıyıklıoğlu'nun "*Büyük Karargâh*" olarak adlandırdığı söz konusu ekipte²³ yer alan 23 kişiden başka vapurda 25 er, bir binek otomobil ve üç de binek atı bulunacaktı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Vize Alması ve İngiliz İstihbaratının Faaliyetleri

Harbiye Nazırı, sadrazam ve padişahın imzalı görevlendirme belgesi ve verdikleri yetkilerle donatılan Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhını oluşturmasının ardından yola çıkmak için tek engel kalmıştı. Samsun'a hareket edebilmek için İstanbul'u denetim altında tutan İngilizlerden alınacak olan vize gerekiyordu. Üçlü kararname ile atanması gerçekleştirilen Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilere verilecek vize konusunda saray ve hükûmet çevrelerinin girişimde bulundukları ihtimal dâhilindedir. O dönemde vize işlerine bakan İngiliz memur John Godolphin Bennet bu konuyu hatıralarında şu şekilde anlatmaktadır: "*Padişah Müttefik Yüksek komiserleriyle Türk ordusuyla harp hâline son vermek amacıyla Mustafa Kemal Paşa ile maiyetinin gönderilmesi hususunda anlaşmaya vardı. 22 yaşına girdiğim 8 Haziran doğum günümde, bir Türk kurmay subayı çalışma odama geldi ve Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için vize rica etti.*

²² age.; s. 288-291.

²³ Tevfik Bıyıklıoğlu; 1919 Atatürk Anadolu'da, İstanbul, 1981, s. 38.

Listeye bakınca 35 faal kurmay general ile albayı fark ettim. Vize vermek istemedim. Ve talimat rica ettim. İngiliz karargâhında görevli kurmay subayına, listenin bende sulh değil daha ziyade harp yapacak bir heyet tesiri bıraktığını söyledim. İngiliz Yüksek Komiserliğine soruldu. Tahminen bir saat sonra vizelerin yapılması için talimat aldığımda bana 'Mustafa Kemal Paşa padişahın tam güvenine sahiptir.' denildi.²⁴

Bennett'in aktardıklarında, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişi ile ilgili son derece yararlı bilgiler bulunmakla birlikte bazı tutarsızlıklar da göze çarpmaktadır. Her şeyden önce vize için bahsi geçen kişi sayısı 35 değil 23'tür. Yine bu kişilerin hepsinin de general ya da albay olmadığı da bir başka gerçektir. Heyette Mustafa Kemal Paşa'dan başka general yoktur. Diğer yandan belirtilen 8 Haziran gününde de bir yanlışlık göze çarpmaktadır. Mustafa Kemal Paşa bu tarihte Havza'dadır.

Burada Mustafa Kemal Paşa'ya vize verilmesi bazı kesimler tarafından ya İngiltere'nin Mustafa Kemal Paşa'yı desteklediği ya da Vahdettin'in Mustafa Kemal Paşa'nın niyetini bildiği şeklinde yorumlanmıştır. Oysa İstanbul'dan ayrılmak için İngiliz vizesi Mustafa Kemal Paşa'ya özgü bir ayrıcalık değildir. O zamanki Pasaport Talimatnamesi'ne göre vize almak herkes için bir zorunluluktur. Pek çok kişinin sonraki günlerde, Anadolu'ya geçerken gizli yolları kullanmış olmaları da bu vize zorunluluğu ile açıklanabilir.

Diğer yandan Vahdettin'in vize için olumlu görüş bildirmesi ya da aracılık yapması da beklenmeyen bir davranış değildir. Mustafa Kemal Paşa'yı 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine atayan kararnamedeki nihai imza ona aittir ve bu belgede verilmiş olan görevleri yerine getirmesini beklemesi de normaldir. Mustafa Kemal Paşa'nın görevini yerine getirmesinin ilk şartı da İstanbul'dan ayrılması ve Samsun'a ulaşmasıdır.

Ayrıca İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetlerinden rahatsız oldukları da bir gerçektir. Öyle ki İngiliz haber alma örgütünde görevli olan Yüzbaşı Hoyland, 28 Şubat 1919'da İstanbul'daki İngiliz Askerî Haber Alma Merkezine verdiği raporda; Mustafa Kemal, Fevzi, Halil ve Kâzım KARABEKİR Paşalar ile İsmet Bey'in içinde bulunduğu bazı kişilerin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını istemişti.²⁵ Söz konusu yazı 12 Nisanda da İngiltere'ye gönderilmişti. Sadece bu rapor bile Mustafa Kemal Paşa'nın ve arkadaşlarının

²⁴ Gotthard Jaeschke; "Mustafa Kemal'i Alıp Götürmek İsteyenler", Belleten, Nu.: 128, C XXXII, Ekim 1968, s. 501-502.

²⁵ Coşkun; s. 241-242.

İstanbul'da İngilizler tarafından sıkı bir şekilde takip edildiklerini, takip ise Mustafa Kemal Paşa ve çevresine İngilizlerin güvenmediğini ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gönderilmesi, İstanbul'dan uzaklaştırılma anlamında raporla uyumlu iken güvensizlik konusunda da saray ve hükûmetin yoğun çabasının olduğunu göstermektedir. Tefik Bıyıklıoğlu'na göre bu aşamada Damat Ferit Paşa, İngiliz Sefareti Baştercümanı Ryan'ı Mustafa Kemal Paşa'nın dürüstlüğü konusunda ikna etmeye çalışırken Fevzi Paşa da bir İngiliz subayına Alman ve Enver düşmanlığı konusunda teminat vermiştir.²⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın gerek 9'uncu Ordu Müfettişliğine atandığında gerek yetkileri belirlendiğinde gerekse kendisine ve karargâhına vize verildiğinde İngilizlerin gerçek niyetinden haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır. İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa ile olan temel bilgilerinin Damat Ferit Paşa ve hükûmet çevrelerinin aktardıkları çerçevesinde olduğu da söylenebilir.

İzmir'in Yunan Ordusu Tarafından İşgal Edilmesi

Mustafa Kemal Paşa'nın atanma, yetkilerinin belirlenme ve karargâhını oluşturma sürecinde Paris Barış Konferansı devam etmekteydi ve Osmanlı ülkesi ile ilgili planlar sık sık gündeme gelmekteydi. Burada ilginç olan nokta, saray ve hükûmet için bir umut olan ve olumlu sonuçlar çıkması beklenen Paris Barış Konferansı'nın Anadolu'nun paylaşılması yolunda en önemli projelerin masaya yatırıldığı ve alınan kararların pratiğe dönüştüğü bir platform olmasıdır.

Bağımsız Yunanistan'ın kurulmasından kısa bir süre sonra geliştirilen "*megali idea*", Yunan ulusunun yayılmasındaki temel dinamik olmuştur. İzmir ve çevresi de bu düşünce çerçevesinde Yunanistan'ın yaşam alanı sayılmış ve hemen her siyasetçi için toplumla bir bağ oluşturmak için vazgeçilmez bir araç hâline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na bu açıdan bakıldığında Yunan emellerinin hayata geçmesi için çok önemli bir fırsat görülmüş ve Giritli siyaset adamı Venizelos tarafından savaş sırasında ve sonrasında güncellenmiştir.²⁷

Venizelos; Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, daha Paris'teki konferans toplanmadan İtilaf devletlerine vermiş olduğu bir muhtıradan Marmara Denizi kıyısından itibaren Kurşunlu - Uşak -

²⁶ Bıyıklıoğlu; s. 35.

²⁷ Kitsikis; s. 21-23. Salahi Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara, 1973, s. 30.

Sarayköy - Muğla doğusu ile Akdeniz kıyısında Kalkan çizgisinin batısında kalan toprakları istemiştir. Konunun toplanacak olan konferansa bırakılmasından sonra, 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nda Yunan toprak taleplerinin incelenmesi amacıyla 5 Şubatta bir komisyon kurulmuş ve çalışmalarını Mart ayının sonlarında tamamlamıştır. Söz konusu komisyon Yunan isteklerini bazı değişikliklerle kabul etmiştir.²⁸ Komisyon kararına, daha önce imzalanan St.Jean de Maurienne Antlaşması ile İzmir ve çevresi kendisine verilmiş olan İtalya tepki göstermişse de İzmir ve çevresinin Yunan ordusu tarafından işgaline giden süreç kesilmemiştir. 6 Mayısta İngiltere, Fransa ve ABD devlet başkanları büyük bir gizlilikle aldıkları kararla Yunanlara İzmir'i işgal etmeleri için çağrı yapmışlardır.²⁹ İngiliz, Fransız ve Yunan savaş gemilerinin koruyuculuğunda İzmir'e 15 Mayıs 1919'da çıkan Yunan askerî gücü, ilk günden itibaren müttetikleri şaşırtan hatta kızdıran işgal politikası izlemeye başlamıştır.³⁰

Aynı günlerde Samsun'a hareket etmeye hazırlanan ve göreviyle ilgili son görüşmeleri yapan 9'uncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın padişahla yapmış olduğu son görüşme sırasında ve İstanbul'dan ayrılmadan hemen önce işgalden haberdar olup olmadığı konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Oysa Mustafa Kemal Paşa, 15 Mayıs günü Sadarete uğradığında hükûmetin toplantı hâlinde olduğunu görmüş ve tanıdığı bazı nazırlardan İzmir'in işgalini öğrenmiştir.³¹

Aslında Mustafa Kemal Paşa'nın atanma ve yola çıkma hazırlıklarını yaptığı günlerde, kamuoyunun ve yönetim çevrelerinin İzmir'in işgaline dönük kaygılarını kendisi de birebir yaşamış ve hatta yola çıkmadan bir gün önce Mehmet Ali Bey ve diğer nazırlarla görüşmeye gittiğinde İzmir'in işgalini duyunca "*Bu da mı oldu?*" diye sormuş ve protestonun ötesinde tedbirler alınması konusunda örtülü de olsa bir şeyler yapacağını ima etmiştir.³² Bundan da anlaşılacağı gibi Mustafa Kemal Paşa; İstanbul'dan ayrılmadan önce İzmir'e Yunan askerinin çıktığını öğrenmiş, bu işgalin detaylarına ise ancak Samsun'a ayak bastıktan sonra vakıf olabilmıştır. Kısacası İzmir'in işgali, Mustafa Kemal Paşa'yı heyecanlandırmıştı ama şaşırtmamıştı. Ama kendisi ve yakın çevresinin çok önceden gördüğü bir gerçeği

²⁸ Sonyel; s. 51.

²⁹ age.; s. 52.

³⁰ Kitsikis; s. 209.

³¹ Celal Erikan; Kurtuluş Savaşı Tarihi, hzl.Rıdvan Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 35.

³² Kinross; s. 251.

geç de olsa bazı çevreler de görmüş ve anlamışlardı. İsmet Paşa'nın deyimiyle İzmir'in işgaliyle herkesin ayağı suya değmişti.

Bundan dolayı Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtikten hemen sonra İzmir'in Yunan işgaline uğramasıyla ilgili olarak görüş bildirmenin ötesinde bir duruş sergileyecek ve 22 Mayıs'ta hazırladığı raporda Yunanların İzmir'de haklarının bulunmadığını, işgalin geçici olduğunu bildirecekti.³³ Yine 28 Mayıs'ta Havza'dan vali ve komutanlara göndermiş olduğu bir genelgede, işgali protesto etmek için gösteriler düzenlenmesini, büyük devletlerin temsilcilerine telgraflar çekilmesini önerecekti.³⁴

İzmir'in işgali tüm yurttaki olağanüstü bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu aynı zamanda saray ve hükûmetin de İtilaf devletlerinin insafına sığınma politikasının iflası anlamı taşımaktaydı. Mayıs ayı boyunca tarihe geçen mitinglerle ulusal uyanış somutlaşmıştır. Bu arada İtilaf devletleri bu tepkiyi azaltma politikalarının bir parçası olarak 30 Mayıs'ta Osmanlı temsilcilerini görüşlerini açıklamak için Paris'e davet etmişlerse de Anadolu'da ulusal mücadelenin önüne geçmek mümkün olamamıştır. Çünkü İstanbul Hükûmetinin Paris'e gitmek için hazırlık yaptığı sırada Mustafa Kemal Paşa'nın buradan çıkacak sonucu beklemeden -ki nasıl bir sonuç çıkacağını zaten bilmektedir- Anadolu'da ulusal örgütlenme için çalışmalarını yoğunlaştırması, saray ve hükûmetten ne derece bağımsız mücadeleye yöneldiğini göstermesi açısından önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan Ayrılması ve Samsun'a Ayak Basması

Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs'ta Şişli'deki evinden ayrılıp bürosuna geçerken bir dostunun -pek çok araştırmada ve anıda bu kişinin Rauf Bey olduğu ifade edilmektedir- ya hareketine izin verilmeyeceğini ya da vapurun Karadeniz'de batırılacağını söylediğini ancak kararından dönmediğini belirttiği anılarında, otomobille Galata rıhtımına geldiğini de sözlerine eklemiştir. Sandallarla vapura giden Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, Kızkulesi açıklarında aranmışlar ve daha sonra da vapur hareket etmiştir.³⁵

Gemi; 1878 yılında İskoçya'nın Glasgow kentinde Mac.Intyre Paisley - Huston and Cardett tersanesinde 21 sıra numarası ile 279 grostonluk yolcu ve yük vapuru olarak inşa edilmiştir. 1894 yılında o zamanki Deniz Yolları İşletmesi anlamına gelen İdare-i Mahsusaya

³³ Bıyıklıoğlu; s. 115.

³⁴ Tansel; s. 240. Bıyıklıoğlu, s. 118.

³⁵ Yalçın - Koca; s. 284.

nakledilmiş ve adı Panderma olarak değiştirilmiştir. İdare-i Mahsusanın statü değiştirilerek 28 Ekim 1910 yılında Osmanlı Seyrüsefain İdaresi (Osmanlı Denizcilik İşletmesi) olunca geminin adı Bandırma olarak değiştirilerek posta vapuru hâline getirilmiştir. Bandırma Vapuru'nun boyu ise yaklaşık 48 metre, baca yüksekliği ise 6 metre civarındadır.³⁶

Bandırma Vapuru kaptanı İsmail Hakkı Bey o güne ait hatırladıklarını şu şekilde ifade etmektedir: *“Hareketimizden bir gün evvel Paşa beni idareden Harbiye'deki dairesine çağırtmıştı. Gittim ve kabul buyruldu. Sureti hareketimize dair birtakım izahatta bulundular. Lazım gelen cevapları verdim. Ertesi gün öğleüzeri hareket edileceğini ve olveçhile geminin hazır bulundurulmasını emir buyurdular. Filhakika o gün zevalde gemiye teşrif ettiler. Kontrol heyeti geldi. Hemen hareket edebileceğimizi söylediler. Derhâl hareket ettik. Boğaz'dan çıkarken müthiş bir fırtınanın icrayı hüküm etmekte olduğunu gördük. Ne kadar şiddetli fırtına olursa olsun yolumuza devam etmeye karar vermiştik. Böylece yolumuza devam ettik.”*³⁷

Hemen bütün anılardaki ortak nokta denizdeki fırtınadır. Kötü hava koşullarıdır. Karargâhtaki görevli sayısında olduğu gibi vapurun İstanbul'dan hareket saati ve Samsun'a varış saati konusunda da birbirinden farklı bilgiler mevcuttur.

Hüsrev GEREDE'ye göre Bandırma Vapuru 4.30'da hareket etmiş, dört saat sonra (8.30) İstanbul Boğazı'ndan çıkmıştır.³⁸ Bandırma Vapuru'nun hareket saati ile ilgili olarak anılarda ve araştırmalarda bir fikir birliği yoktur. Örneğin Şevket SÜREYYA öğle saatlerinde hazırlıkların tamamlanarak yola çıkıldığını söylerken³⁹ Kinross 16 Mayıs akşamında hareket edildiğinden bahsetmektedir.⁴⁰ Yalçın-Koca ikilisinin yapmış olduğu araştırmada ise hareket saati 17.55 olarak belirtilmektedir.⁴¹ Süratinin saatte yedi mil olduğu ifade edilen Bandırma Vapuru hem küçük olması hem de denizdeki aşırı dalgadan dolayı devamlı çalkalanarak yol almıştır.

17 Mayısta hava çok kötü olduğu için herkes yataklarında kalmış ve 9.30 sularında İnebolu'ya yanaşmıştır.⁴² 17-18 Mayıs gecesi yine kötü hava koşullarında yolculuk edilmiş ve herkes

³⁶ age.; s. 292.

³⁷ Şapolyo; s. 294.

³⁸ Sami Önal (hızl.); Hüsrev Gere-de'nin Anıları, İstanbul, 2002, s. 24.

³⁹ Aydemir; s. 409.

⁴⁰ Kinross; s. 291.

⁴¹ Yalçın - Koca; s. 292.

⁴² Önal; s. 25.

rahatsız olmuştur. Hem Bandırma Vapuru'nun küçük olması hem de kötü hava koşulları nedeniyle hemen herkesi deniz tutmuştur. 18 Mayıs'ta Sinop Limanı'na varılmış⁴³ ve herkes yataklarından fırlayarak tıraş olup güverteye çıkmıştır. Sinop'ta Liva Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey İzmir'in işgali ile ilgili yazılı bilgi getirmiş ve bu habere herkes üzülmüştür. Hüsrev GEREDİ bu olayla ilgili olarak not defterine şunları yazmıştır: *"Başta akılsız haneden olmak üzere yöneticilerin bu tarihsel anlarda halk ve ulusun hakemi olduğuna, işe yarar, namuslu kişilerden bir kabine kurulacağına inansalar aydınlar başta olmak üzere halk haksızlığa, çoğunluğun isteklerine aykırı hiçbir karara baş eğmez."*⁴⁴

Mustafa Kemal Paşa da Sinop'ta karaya çıkmış ve orada yaşayanlarla görüşerek Samsun'a kolaylıkla gidilecek yol olup olmadığını sormuştur. Ancak böyle bir yolun olmadığı anlaşıncaya denizden gitme kararından vazgeçilmemiştir.

19 Mayıs sabahı saat altıda güzel bir havada Samsun'a ulaşılmıştır.⁴⁵ Hareket saatinde olduğu gibi Samsun'a varış saatinde de farklı görüşler bulunmaktadır. Hüsrev GEREDİ'ye göre Samsun'a 19 Mayıs günü saat altıda ulaşılmıştı.⁴⁶ Tevetoğlu ile Yalçın-Koca ikilisinin araştırmasında saat altıda Samsun'a varıldığından söz edilmektedir.⁴⁷ Hikmet BAYUR ise saat yedi olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa'yı ve heyeti burada Samsun'un askerî ve mülki ileri gelenleri karşılamıştır. Mustafa Kemal Paşa, hemen Mıntıkâ adlı bir Rum otelinde karargâh kurarak teftiş bölgesinde bulunan sivil ve askerî yöneticilerle bölgelerindeki asayiş durumunu bir telgrafla sormak suretiyle çalışmalarına başlamıştır.⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkmasından bir gün sonra, Harbiye Nezaretine çekmiş olduğu telgrafta; İngilizlerin Samsun'daki kuvvetlerini arttırdıklarını, mütareke hükümlerine aykırı davrandıklarını belirtmiş ve bu durumun devletin nüfuz ve itibarının zedelediğine, asayiş bozduğuna dikkat çekmiş ve bu hareketlerin önlenmesini istemiştir.⁵⁰ Yine aynı gün Sadaret Makamına da İzmir işgaliyle ilgili düşüncelerini ortaya koyan bir başka telgrafta ise *"Ne millet ve ne ordu mevcudiyete karşı yapılan bu haksız tecavüzü*

⁴³ age.; s. 25.

⁴⁴ age.; s. 26.

⁴⁵ age.; s. 27.

⁴⁶ age.; s. 27.

⁴⁷ Yalçın - Koca; s. 292. Tevetoğlu; s. 14.

⁴⁸ Bayur; s. 304.

⁴⁹ Yalçın - Koca; s. 292.

⁵⁰ Tansel; s. 236-237.

hazım ve kabul etmeyecektir; fakat hükûmetçe haklarının korunacaklarını kabul ettikleri için şimdilik sükûnetlerini muhafaza etmektedirler.” şeklindeki ifadelerle hükûmeti hem uyarılmış hem de beklentisini ortaya koymuştur.⁵¹

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışının ertesi günü İstanbul'a çekmiş olduğu telgraflarda ortaya koyduğu görüşler, onun hem o an için hem de gelecek için saray ve hükûmetten farklı çizgide olduğunu ve başka hedeflere yöneldiğini kanıtlamaktadır.

9'uncu Ordu Müfettişliği Görevine Niçin Mustafa Kemal Paşa Atanmıştır?

Mustafa Kemal Paşa'nın 9'uncu Ordu Müfettişliğine atanması ve Samsun'a çıkmasıyla ilgili olarak mevcut olan temel bilgi aşağı yukarı yukarıda aktarılanlar düzeyindedir. Fakat Türk tarihinin seyrini değiştiren ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu açısından en önemli kırılma olarak görülen 19 Mayıs 1919 tarihine giden süreç, günümüzde akademik boyutlarıyla olduğu kadar siyasal düzlemde de tartışılmaktadır. Türkiye'deki akademik ve siyasal çevreler, üç soru üzerine odaklanmışlar ve yoğun bir tartışma ortamı oluşturmuşlardır.

Bunların birincisi, 9'uncu Ordu Komutanlığına niçin Mustafa Kemal Paşa'nın getirildiğidir. Öncelikle İngilizlerin protestosundan çekinen ve bölgenin işgal edileceğinden endişe duyan Damat Ferit Paşa'nın telaşlandığını ve bu görevi hakkıyla yerine getirebilecek genç, zeki, enerjik ve dirayetli bir komutanın görevlendirilmesi üzerinde durduğunu belirtmeliyiz. Mustafa Kemal Paşa o tarihte, 38 yaşında bir mirliva olup Birinci Dünya Savaşı'nda özellikle de Çanakkale Cephesi'nde başarılar kazanmış ve adını duyurmuştu. Bir başka deyişle görevi hakkıyla yerine getirebilecek genç, enerjik, dirayetli ve elbette deneyimli bir paşa idi. Bu açıdan bakıldığında Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel özellikleri ve rütbesi söz konusu göreve uygundu. Zaten Damat Ferit Paşa konuyu Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'e açtığında ondan da Mustafa Kemal Paşa'nın ismini almıştı. Peki, Mehmet Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı bu denli yakından nasıl tanıyordu? Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa ile Mehmet Ali Bey dünürdü. İsmail Fazıl Paşa'nın oğlu, bir başka deyişle Ali Fuat Paşa'nın ağabeyi, Mehmet Ali Bey'in kızı ile evliydi. Mehmet Ali Bey'e Mustafa Kemal Paşa'nın nitelikleriyle ilgili açıklamaları İsmail Fazıl Paşa ve Ali Fuat Paşa yapmıştır.

Ama Mustafa Kemal Paşa'nın genç, zeki ve enerjik olması hükûmet için yeterli nitelikler değildi. Mehmet Ali Bey ile İsmail Fazıl

⁵¹ Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge); s. 26.

Paşa arasındaki görüşmelerde, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili olarak iç politikaya dönük bir sorgu da yapılmıştır. O da İttihatçı olup olmadığıdır. Mustafa Kemal Paşa, bazı yönleriyle İttihatçı gelenekten gelmekle birlikte, Cemiyetle yollarını ayırmış ve pek çok konuda Enver Paşa ile anlaşmazlığa düşmüştü. İsmail Fazıl Paşa ve Ali Fuat Paşa, Mehmet Ali Bey'e Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçı olmadığı konusunda da güvence vermişlerdir.

Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın adını Damat Ferit Paşa'ya zikrederken onun genç ve deneyimli olduğunu söylemekle kalmamış, aynı zamanda İttihatçı olmadığını da söyleyerek sadrazamın içini rahatlatmıştır. Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa da yine İsmail Fazıl Paşa ile yapmış olduğu görüşmede, Mustafa Kemal Paşa'nın adını not etmiş ve bunu Damat Ferit Paşa'ya aktarmıştır. Hükûmetin iki üyesinin Mustafa Kemal Paşa adını bildirmelerinin Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı ikna ettiğini söyleyebiliriz.

Ancak hükûmet olurunun alınması da Mustafa Kemal Paşa'nın atanması için yeterli değildir. Bölgeye bir komutanın gönderilmesini isteyen İngiltere'nin bu komutanın kim olduğu konusunda bilgilendirilmesi gerekliydi. İngilizlerin üzerinde en çok durdukları konu ise gönderilecek komutanın Alman yanlısı olmamasıydı. Bu açıdan bakıldığında da Mustafa Kemal Paşa, yine son derece uygun bir isimdi. Mustafa Kemal Paşa, Almanya'nın tarafından savaşa girilmesine karşı çıktığı gibi savaş sırasında da Alman subaylarla zaman zaman anlaşmazlığa düşmüştü. Ayrıca Enver Paşa'da olduğu gibi onun Alman yanlısı olduğuna dair herhangi bir eylemi ya da söylemi de söz konusu değildi. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın adı İngiliz yetkililere gönül rahatlığıyla söylenebilir ve vize konusundaki engeller de kaldırılabilirdi. Nitekim öyle de olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 9'uncu Ordu Müfettişliği görevine üçlü kararname ile atanmıştır. Bu atamada Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Padişah Vahdettin'in imzası bulunmaktaydı. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun ve havalisine gönderilmesinde Vahdettin'in bilgisi vardır. Yukarıdaki atama silsilesinin sonunda en yetkili kişi olarak bulunan Vahdettin için ise Mustafa Kemal Paşa bilindik bir kişiydi. Vahdettin daha veliaht iken Almanya'ya tatbikata gittiğinde yaveri Mustafa Kemal Paşa idi. Her iki şahıs günlerce aynı ortamda kalmışlar ve birbirlerinin kişisel özellikleri hakkında doğrudan bilgi edinmişlerdi. Bu nedenle Vahdettin, fahri yaverini görevlendirmekte herhangi bir sakınca görmemiştir.

Özetle Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirilmesinde onun genç, enerjik, dirayetli ve deneyimli komutan olması ile İttihatçı ve Alman yanlısı olmaması doğrudan rol oynamıştır. Bu atama ne amaçla yapılırsa yapılsın, Mustafa Kemal Paşa hangi amaçla gönderilirse gönderilsin yukarıdaki niteliklerin aranması son derece normaldir.

Mustafa Kemal Paşa Hangi Amaçla Anadolu'ya geçmiştir?

Bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiş ve ilk andan itibaren kurtuluş çareleri aramaya başlamıştır. Aslında daha İstanbul'a gelmeden Mondros Mütarekesi ve direnişle ilgili düşüncelerini hükûmete bildirmiş; ancak İstanbul'dan İskenderun'u işgal etmek isteyen İngilizlere silahla karşı koymak gerektiği düşüncesini ifade etmesiyle ilgili olarak asla böyle bir davranışta bulunmaması emrini almıştı.⁵²

Bundan da anlaşılabacağı gibi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a gelmeden önce ülkenin genel durumuyla ilgili geniş bir bilgiye sahipti. İstanbul'da Fethi Bey, sahibi ve başmuharriri olduğu Minber gazetesinde yazılar yazmış; ancak bu ilk ve son gazetecilik deneyiminde beklediği sonuçları elde edememişti.

İlk zamanlar İstanbul'da bir şeyler yapılabileceğine inanan Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa Hükûmetinin güvenoyu almasıyla ilk ciddi hayal kırıklığına uğramıştır. Bu hayal kırıklığı elbette ki sadece kendisinin Harbiye Nazırı olmak isteğinin artık gerçekleşemeyeceğinden değildi. Hükûmetin güvenoyu alması, direniş ve mücadele fikrinde olanların İstanbul'da yaşamalarının artık zor olduğunu da göstermesi açısından önemliydi.

Bundan sonra hükûmeti ihtilalci yöntemlerle düşürüp yönetimde etkili olma fikri gündeme gelmişse de kısa zamanda bunun da kesin bir çözüm olamayacağı anlaşılmış ve Anadolu'ya geçme fikri ön plana çıkmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat kendisinin ifade ettiği gibi münasip bir zamanda ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içine girmek, bir müddet isimsiz çalıştıktan sonra bütün Türk ulusuna felaketi haber vermek düşüncesi egemen olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'da Anadolu'ya geçmek fikrinin gelişmesi demek, İstanbul'da ulusal bir mücadelenin yürütülemeyeceği anlamı taşımaktaydı. Onu bu düşünceye iten gelişmelerden biri, yakın

⁵² Falih Rıfkı Atay; Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919), İstanbul, 1965, s. 78-79.

arkadaşları olan İsmail Canbulat'tan sonra Fethi Bey'in de tutuklanmış olmasıdır. Bu durum dışarıda kalan dörtliden ikisinin, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in farklı arayışlara yönelmelerinde doğrudan etkili olmuştur. Ayrıca tutuklamaların hepsinin aynı anda yapılmamış olması, sanki bir yıldırma politikasının parçası gibi peyderpey gerçekleştirilmesi, Mustafa Kemal ve Rauf Bey gibi millî bir direnişi savunan kişilerde belli bir tedirginlik yaratacağına da kuşku yoktur.

Diğer yandan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idamı da saray ve hükûmetin çizgisini belli etmesi açısından önemlidir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu olaydan da etkilenmiş olduğu düşünülebilir. Söz konusu idam, tutuklamalar ve yargılamalar, hükûmetin İngilizlere yaranmak ve aynı dönemdeki Paris Barış Konferansı'nı etkilemek için hemen her düzeydeki İttihatçıların üzerine sırası geldikçe gideceğini göstermiştir.

İşte Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek fikrinin olgunlaştığı günlerde kendisine teklif edilen 9'uncu Ordu Müfettişliğini kabul etmesi, anlık bir karar değil ülkenin genel gidişatından kaynaklanan planlı ve programlı bir politik yaklaşımın parçasıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce kendisine General Alenby'in telkiniyle teklif edilmiş olan 6'ncı Ordu Komutanlığını kabul etmemesi de⁵³ rastgele bir göreve atanmamak üzerine kurulu olan anlayışın yansıması olarak görülebilir. Mustafa Kemal Paşa 6'ncı Ordu Komutanlığını hem zaman açısından hem de bölge açısından uygun görmemiş ve reddetmiştir. Hatta bu görevi reddettiği için yaverini ve kendisine tahsis edilen otomobili almışlar, tahsisatını da kesmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezaretinin bu uygulamasını, askerlik hizmetine ve onuruna bir saldırı olarak telakki ederek protesto etmiş, bir dilekçe ile şikâyetle bulunmuştur.⁵⁴

Bu da Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki gelecek günlerinin pek de parlak olmayacağını göstermektedir. En azından Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinde böyle bir algı oluşmuştur. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine teklif edilen 9'uncu Ordu Müfettişliği görevini geri çevirmemiş olması, İstanbul'daki durumun 6'ncı Ordu Komutanlığı teklif edildiği günlerden farklı olduğunu gösterdiği gibi söz konusu görevin niteliğinin de onun söz konusu görevi kabul etmesinde rol oynamış olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle görevi kabul eder etmez asıl olarak yetki konusunu önemsemiş ve bununla ilgili olarak hemen Genelkurmay İkinci

⁵³ Bıyıklıoğlu; s. 34.

⁵⁴ Atay; s. 98-99.

Başkanı Kâzım Paşa'ya gerçek düşüncelerini açıklama gereği hissetmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Paşa'ya bu atamayla ilgili olarak şunları söylemiştir: *“Her ne sebep veya maksatla beni İstanbul'dan uzaklaştırmak için bir vesile aramışlar ve bu memuriyeti bulmuşlar. Hemen kabul ettim. Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatı arıyordum. Mademki onlar teklif ettiler, fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyiz.”*⁵⁵

Unvanın önemi olmadığını da savunan Mustafa Kemal Paşa'nın yetki konusuna önem vermesi de Anadolu'ya ne amaçla geçmek istediğini göstermesi açısından önemlidir. Bunu şu sözlerle ortaya koymuştur: *“Benim ehemmiyet verdiğim, selahiyet meselesi idi. Mümkün olduğu kadar Anadolu'nun her tarafına emirler verebilmeli idim. İstediğim bir madde, Samsun'dan başlayarak bütün şark vilayetlerinde bulunan kuvvetlerin kumandanı olmaklığım ve kuvvetlerin bulunduğu vilayetler valilerine doğrudan doğruya emir verebilmekliğimdi. Bir başka madde, bu mıntika ile herhangi bir temasta bulunan askerî ve idari makamlara işarlarda bulunabilmekliğimdi.”*⁵⁶ Gerçekten de talimatnamede bu iki hususun yer alması, Mustafa Kemal Paşa'nın başta Kâzım Paşa'dan olmak üzere içeriden yardım aldığını da göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın veda anlamı taşıyan İstanbul'daki son görüşmeleri de onun Anadolu'ya millî direniş örgütlenmesi amacıyla geçtiğini göstermektedir. Fevzi Paşa'nın yerine Genelkurmay Başkanlığına getirilmiş olan Cevat Paşa'nın Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın konağındaki yemek sonrasında birlikte yürürken *“Bir şey mi yapacaksın Kemal?”* şeklindeki soruya Mustafa Kemal Paşa'nın *“Evet Paşam, bir şey yapacağım!”* şeklindeki cevabı ve Cevat Paşa'nın *“Allah muvaffak etsin!”* şeklindeki sözü⁵⁷, onun Anadolu'da çok şeyler yapacağını ve bunu yaparken de yalnız olmayacağını bir kanıtıydı.

Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'yı Hangi Amaçla Anadolu'ya Göndermiştir?

Üçüncü soruya gelince... Vahdettin Mustafa Kemal Paşa'yı ne amaçla Anadolu'ya göndermiştir? Kurtuluş Savaşı'nı başlatması için mi Samsun ve havalisinde asayiş sağlama için mi? Biraz önce de değinildiği gibi ne amaçla olursa olsun bir atama, bir görevlendirme ve yetkilendirme söz konusudur. Burada ne amaçla gönderilirse gönderilsin, tarihin akşını değiştirecek bir konu yoktur aslında. Bu tartışmalar sadece saray ve hükûmetin tarihteki konumları açısından

⁵⁵ age.; s. 108.

⁵⁶ age.; s. 109.

⁵⁷ Aydemir; s. 407. Atay; s. 117. Bayur; s. 300.

önemlidir. Elbette tarih disiplini ve metodolojisi açısından da araştırılmaya ve incelenmeye değer bir konudur söz konusu olay.

Vahdettin'in Mustafa Kemal Paşa'yı Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak için gönderdiği iddialarının temel dayanaklarından biri, 15 Mayıs 1919'da yapılan son görüşmede padişahın Mustafa Kemal Paşa'ya *"Paşa, paşa! Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin, bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir, tarihe geçmiştir. Bunları unutun. Asıl şimdi yapacağınız hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa devleti kurtarabilirsin."* şeklindeki sözleridir.⁵⁸

Bu sözden hareketle padişahın mutlak surette Kurtuluş Savaşı'nı kastettiğini iddia etmek doğru değildir. Sözün sonu *"Vatanı düşman işgalinden kurtarabilmek için mücadele başlatmalısın."* da olabilir *"Vatanı düşman işgalinden kurtarabilmek için bölgede asayışı sağlamalısın."* da olabilir. Ancak hem o dönemdeki ulusal ve uluslararası koşullar göz önünde tutulduğunda hem de Vahdettin'in sonraki günlerde izlemiş olduğu siyasete bakıldığında ikinci ihtimalin ön plana çıktığı söylenebilir.

Vahdettin'in Mustafa Kemal Paşa'yı Kurtuluş Savaşı'nı başlatması için gönderdiği iddialarının ikinci dayanak noktası ise Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilere verildiği iddia edilen ödenektir. Mustafa Kemal Paşa ve karargâhına resmen verilen ödenek 25.000 kâğıt liradır. Bu konuda çeşitli iddialar söz konusudur. Örneğin Vahdettin'in kendi kesesinden 40.000 altın lira, devlet bütçesinden 360.000 altın lira ve 400.000 kâğıt lira verildiği görüşünde olanlar vardır. MÜDERSSİÖĞLU'na göre 400.000 altın 2880 kilodur ve 72 sandık civarındadır. 400.000 kâğıt lira ise yaklaşık 560 kilo olup kırkar kiloluk 35 sandıktır. Verildiği iddia edilen ve 107 sandık olduğu tahmin edilen ödeneğin gizli kalması ve gemiye gizlice yüklenmesi de mümkün görünmemektedir.⁵⁹ Diğer yandan Vahdettin'in 40.000 altın verebilecek bir geliri de söz konusu değildir. Bir de buna Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Ankara'ya kadar uzanan yolculuğunda çektiği sıkıntıları eklerseniz söz konusu tutarın aşırı abartılmış olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, 13 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu bir yazıda; hâlâ iki binek otomobilin hazırlanmadığını, şahsi ödeneği ile karargâhının seferî karargâh

⁵⁸ Atay; s. 122.

⁵⁹ Alptekin Müderrisoğlu; "Vahdettin'in Kurtuluş Savaşı'nı Başlatması İçin Mustafa Kemal Paşa'ya 400.000 Altın ve 400.000 Kâğıt Lira Verdiği Gerçek Dışı Bir İddiadır", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, IV/15, (1995), s. 293-297.

sayılması işlemlerinin henüz tamamlanmadığını belirtmiştir. Sitemkâr bir üslubun kullanıldığı bu yazıda, maiyetindeki subayların hazırlıklarını yapmaları ve ailelerinin geçimlerini sağlamaları için gerekli paranın verilmesinden sonra, üç gün içerisinde de hareket edileceğini açıklamıştır. Karargâhındaki subayların kendi işlerini takip ettiklerini ifade eden Mustafa Kemal Paşa'nın bu yazısı, gayriresmî yollardan herhangi bir ödenek almadığını göstermektedir.⁶⁰

Yine Mustafa Kemal Paşa'ya verilen yetkinin genişliği de Mustafa Kemal Paşa'nın kurtuluş mücadelesi için gönderildiğini iddia edenlerin gündeme getirdiği bir konudur. Ancak söz konusu yetkiyi Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşa ile yaptığı görüşmede belirlemiş ve Harbiye Nazırına da kabul ettirmişti. Daha açık bir deyişle Mustafa Kemal Paşa'yı 9'uncu Ordu Müfettişliğine saray ve hükûmet atamıştı ama bu görevin yetki alanını Mustafa Kemal Paşa, hükûmet çevrelerinin dikkatini dağıtarak elde etmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizlerden vize alması ise iki açıdan ele alınabilir. Birincisi İstanbul'dan görevli ayrılmak için vize herkes için geçerli olup uygulama Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına dönük bir kolaylık değildi. İkincisi ise ola ki Mustafa Kemal Paşa'nın vize konusundaki engeli aşmasında Vahdettin yardımcı olmuştu. Bu da beklenmeyen bir davranış değildi. Saklısı ve gizlisi de yoktu. Zira üç imzalı bir atama kararnamesiyle görevlendirilmiş olan Mustafa Kemal Paşa, legal bir şekilde İstanbul'dan ayrılacaktı. Sarayın ve hükûmetin kendi görevlendirdiği bir subay ve karargâhı için vize konusunda araya girmesi doğaldı. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesini istemeselerdi atama kararını geri alarak bunu gerçekleştirebilirlerdi. Kaldı ki sonraki günlerde bunu da yapacaklardı. Kısacası Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizlerden vize alması, İngiltere ile olan bir gizli ilişkinin parçası değil Mustafa Kemal Paşa'nın ne yapacağını kestiremeyen İstanbul'daki yönetim çevrelerinin bir tercihi idi.

Bütün bu açıklamalardan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'yı Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak için Anadolu'ya göndermemiştir.⁶¹ Gönderemezdi de... İstanbul Hükûmetinin Damat Ferit Paşa'da hayat bulan genel politikasının bir parçası olarak göndermemesi de gerekirdi. Çünkü aynı günlerde Paris Barış Konferansı'nda görüşmeler devam ediyordu

⁶⁰ Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler; s. 60.

⁶¹ Geniş bilgi için bk. Engin Berber; Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal ve Vahdettin, Ayraç Yayınları, Ankara, 1998.

ve Osmanlı yönetimi de bu görüşmelere umut bağlamıştı. Savaşın galiplerinin gözüne girmek, Almanya'nın yanında savaşa girilmiş olmasını telafi etmek için onca çabanın sarf edildiği günlerde, mücadele ve örgütlenme için Anadolu'ya birisinin gönderilmesini en son padişah isteyebilirdi. Mustafa Kemal Paşa'nın yetkisinin ve görev bölgesinin genişliği bu bağlamda da sorgulanabilir. Bu konuda da kesinlikle şu unutulmamalıdır: Mustafa Kemal Paşa'nın yetkileri, İzmir'in Yunanlara verilmesi öncesinde belirlenmişti. Daha açık bir deyişle Paris Barış Konferansı'ndan umut kesilince veya İzmir elden çıkınca herhangi bir yetki arttırma yoluna gidilmemiştir. Hükûmet politikasında bir değişiklik olmamıştır. Kaldı ki 30 Mayıs 1919'da Sadrazam Damat Ferit Paşa, devletin menfaatlerini korumak amacıyla bir Osmanlı delegasyonunun Yüksek Konsey tarafından dinlenilmesini talep edecek, bu istek uygun bulunduğu için Damat Ferit Paşa başkanlığındaki Osmanlı delegasyonu Paris'e davet edilecek, ancak aşırı isteklerde bulunulduğu gerekçesiyle 28 Haziran 1919'da geri yollanacaktır.⁶² Damat Ferit Paşa'nın Paris'te yapmış olduğu konuşmada; Osmanlı milletinin harp suçlusu olmadığını, hükümdarın bile haberi olmadan İttihatçılar tarafından savaşa sokulduğunu, Ermeni tehcirinin sorumlusunun İttihatçılar olduğunu belirtmiş ve şu istekleri içeren bir notayı Konferansa sunmuştur:

- a) Savaştan önceki Osmanlı toprak statüsünün muhafazası,*
- b) Ege adalarının Yunanistan ve On iki Ada'nın İtalya tarafından Osmanlı Devleti'ne bırakılması,*
- c) Balkan Harpleri neticesinde Bulgar ve Yunanlara geçmiş olan Batı Trakya'nın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi,*
- ç) Doğu Anadolu'da bir Ermenistan'ın kurulması müzakerelerine başlanabileceği,*
- d) Osmanlılara bağlı kalmak şartıyla Araplara muhtariyet verilebileceği...*⁶³

Damat Ferit Paşa tarafından yapılan konuşma ve verilen nota gerçekçi olmaktan son derece uzak olmanın ötesinde, İtilaf devletlerini kızdırmak ve hatta güldürmekten öte bir sonuç doğurmamıştır. Damat Ferit Paşa'nın söylem ve eylemlerindeki tutarsızlıklar, aslında saray ve hükûmetin içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından da önemlidir. Şöyle ki Ege adalarını ve Batı Trakya'yı isteyen Damat Ferit Paşa'nın Ermenistan kuruluşunu

⁶² Osmanlı heyetinin Paris Barış Konferansı'ndaki çalışmaları için bk. Akşin; s. 396-412.

⁶³ Tansel; s. 260.

görüşmeye açık olması, söz konusu politikanın ne denli dayanaksız olduğunu göstermektedir. Kısacası saray ve hükûmetin kafası karışıktır. Belki de kendilerinin tek emin oldukları şey, İngiltere ve müttefiklerinin insafına sığınarak bir barışın yapılabileceğine olan inançlarıydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın da İstanbul'un bu bakış açısından haberdar olduğu bir gerçektir. Mustafa Kemal Paşa, *"Kurtuluş yolu ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek temel ilke gibi görünmekteydi. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamayacağı kuruntusu, hemen bütün kafalarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında koca Almanya, Avusturya - Macaristan varken hepsini birden yenen, yerlere seren İtilaf kuvvetleri karşısında yeniden onlarla düşmanlığa varabilecek durumlara girmekten daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı."*⁶⁴ derken saray ve hükûmetin Paris Barış Konferansı sürecindeki duruşunu özetlediğini söyleyebiliriz. Kısacası, Paris Barış Konferansı'nı elden geldiğince en az zararla kapatmayı amaçlayan bir yönetim anlayışı, gizli ya da açık olarak hem de İngiliz istihbaratının cirit attığı günlerde, kurtuluş mücadelesini başlatmak gibi tehlikeli bir girişimde bulunmayı göze alamazdı. Böyle bir yola ancak Paris Barış Konferansı'ndan ve İtilaf devletlerinden beklentisi olmayanlar ve çekinmeyenler girebilirdi. Nitekim öyle de olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'den 16 Mayıs 1919'a kadar altı kez Padişah Vahdettin ile dört kez de Sadrazam Damat Ferit Paşa ile görüşmüştür. Bu görüşmelerin en ilginç tarafı, Mustafa Kemal Paşa'nın padişah ve sadrazam ile tek tek görüşmesidir. Yani bu üç kişi hiçbir şekilde bir araya gelmemişlerdir. Yine görüşmelerin tarihlerine bakıldığında Mustafa Kemal Paşa'nın padişahla yapmış olduğu üç görüşmenin İstanbul'a gelişinden hemen sonraki günlerde, diğer iki görüşmenin ise İstanbul'dan ayrılma hazırlıkları yaptığı günlerde gerçekleşmiş olması da ilginçtir. Damat Ferit Paşa ile yapılan görüşmelerin tümü 9'uncu Ordu Müfettişliği görevine atanmasından sonra yapılmıştır.

Padişahla 20 Aralık 1918'den 12 Mayıs 1919'a kadar görüşme yapılmamış olması, Mustafa Kemal Paşa'nın Vahdettin'in kadrosunda olmadığı izlenimini de vermektedir. Yine Damat Ferit Paşa ile görüşmelerinin de onun sadrazamlık görevine atandığı tarih olan 3 Mart 1919 tarihinden epey sonra başlamış olması da aynı görüşü desteklemektedir.

⁶⁴ Nutuk; C I, s. 11.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a döndüğü tarih olan 13 Kasım 1918'den 20 Aralık 1918'e kadar geçen sürede padişah ile üç kez görüşmesi, sonra da görüşmelerin neredeyse dört buçuk ay kadar hiç yapılmaması; her iki şahıs arasında işgallere karşı çözüm konusunda ortak fikrin oluşmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Padişahın Mustafa Kemal Paşa'nın önerilerinden rahatsız olduğunu söylemek mümkündür. Aslında atanma sürecinde de görüşme yapılamamıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gitmesinin kesinleşmesi üzerine veda nitelikli görüşmeler yapılmıştır.

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa; kendisinin talep etmediği ve kendisi için özel olarak icat edilmemiş bir görev ve makama atanmış, ancak söz konusu göreve gelmeyi bir araç olarak gördüğünden amacına ulaşmak için geniş yetkiler elde etmeyi başarmıştır. İnce bir diplomasi ve arkadaşlarının da yardımıyla karizmatik kişiliğini de kullanarak saray ve hükûmet için büyük bir tehlike olmadığı görüntüsü vermiş, bu görüntüyle -bu görüntü fludur- İngiliz engelini aşmıştır. Denetim altında olan ve teslimiyeti simgeleyen İstanbul'dan topun patladığı yer olan ve direnişi simgeleyen Anadolu'ya geçmeyi çıkış yolu olarak görmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın zihinsel dünyasında ve yaşam pratiklerinde olaylar ve olgulardan yararlanmak ön planda olmuş, önder olarak belirmesinde de başrolü oynamıştır. Samsun'a çıkış da sadece kendi açısından değil Türk ulusu açısından bir kilometre taşı olmuştur. Nutuk'u "*1919 senesinin 19 Mayıs'ında Samsun'a çıktım.*" cümlesiyle başlatması da bunun en çarpıcı kanıtıdır.

Mustafa Kemal Paşa 19 Mayısı sadece Nutuk'ta önelememiştir. 19 Mayıs önceleri Samsun'da "*Gazi Günü*" olarak kutlanırken yine 1930'lu yıllarda Mayıs ayının üçüncü Cuması, idman bayramı ya da jimnastik şenlikleri olarak idrak edilmiştir. 20 Haziran 1938'de ise 19 Mayıs günü "*Gençlik ve Spor Bayramı*" olarak kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihine verdiği önem bunlarla da sınırlı değildir. O, kendisine doğum gününü soranlara 19 Mayıs olduğunu ifade etmiştir. Hatta o dönemde yabancı devlet adamları bile 19 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa'nın doğum gününü kutlama telgrafları çekmişlerdir.

19 Mayıs 1919'un Mustafa Kemal Paşa ve Cumhuriyet'in diğer önde gelenleri tarafından bu denli kutsanması bile saray ve hükûmetin Mustafa Kemal Paşa'yı Kurtuluş Savaşı'nı başlatması için göndermiş olduğu iddialarını çürütmek için yeterlidir. Mustafa Kemal Paşa ve yakın çevresinin içinde Osmanlı saltanatının kokusunun bulunduğu bir günü bayram olarak benimsemesi pek mümkün görünmemektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi genelde Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı olarak görülmektedir. Ancak bu tarihsel olayı sadece Kurtuluş Savaşı boyutuyla ele almak, olayın önemini açıklamakta yetersiz kalınmasına yol açabilir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa; Samsun'a ayak basarken -daha geniş anlamıyla Anadolu'ya geçerken- sadece Kurtuluş Savaşı'nı başlatmakla kalmamış, aynı zamanda yeni bir devletin de temellerini atmıştır. Türkler, kurtuluşlarını olduğu kadar ulusal devletlerini de söz konusu Anadolu hareketine borçludur. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi hem Millî Mücadele hem de Türk devrimi açısından temel kilometre taşıdır.

Konuya bu pencereden bakıldığında saray ve hükûmetin rolü tümünden ortadan kalkmaktadır. Burada çok zorlama yorum yapma pahasına, saray ve hükûmetin Mustafa Kemal Paşa'yı, en iyimser ihtimalle Ermenilik ve Rumluk çalışmalarına engel olması için gönderebileceği akla gelebilir. Ancak böylesi yorum ise Türk Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalist yönünü açıklamakta yetersiz kalacaktır. İstanbul'daki çevrelerin genel politikaları ve hatta ideolojik duruşları göz önünde tutulduğunda, İngiltere ve müttefiklerine karşı bir mücadeleye girişmiş olmaları ihtimali son derece zayıf, yeni bir devlet tasarımı bulunmaları ihtimali ise hiç yoktur.

İşte bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın gençlik hatta çocukluk yıllarından başlayarak Osmanlı Devleti'nin tükenişini gören, bundan etkilenen ve kendince çözümler üreten sıra dışı birisi olduğu gerçeğinden hareketle kurtarıcılık ve kuruculuk vasıflarını bünyesinde toplamıştır.

FOTOĞRAFLAR

